Boros-Konrád Erzsébet

Válogatás Birtalan József népdalfeldolgozásaiból

I. kötet

Tanulmányok

Presa Universitară Clujeană

BOROS-KONRÁD ERZSÉBET VÁLOGATÁS BIRTALAN JÓZSEF NÉPDALFELDOLGOZÁSAIBÓL

I. KÖTET TANULMÁNYOK

BOROS-KONRÁD ERZSÉBET

VÁLOGATÁS BIRTALAN JÓZSEF NÉPDALFELDOLGOZÁSAIBÓL

I. KÖTET TANULMÁNYOK

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Letiția Chirodea Prof. univ. dr. Szenik Ilona

Presa Universitară Clujeană ISBN 978-973-595-813-8 Vol. 1. - ISBN 978-973-595-814-5 **Editura Universității din Oradea** ISBN 978-606-10-1440-8 **Vol. 1. - ISBN 978-606-10-1441-5**

© 2015 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeş-Bolyai Presa Universitară Clujeană Director: Codruţa Săcelean Str. Hasdeu nr. 51 400371 Cluj-Napoca, Cluj, România Tel./fax: (+40)-264-597.401 E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro/ http://www.editura.ubbcluj.ro/ Editura Universității din Oradea Director: ec. Carmen Butiri Str. Universității nr. 1 410087 Oradea, Bihor, România Tel./fax: (+40)-259-408.627 E-mail: editura@uoradea.ro http://www.uoradea.ro/Editura+UO

Tartalomjegyzék

Előszó	7
I. Kórusgyűjtemény gyermek- és nőikarra	9
1. 1. A feldolgozott népdalok zenei jellemzői	
1.2. A népdalok stílusbeli rendje és szerkezeti elemei	
1.3. A népdalok elemző táblázata	13
2. A népdalok feldolgozásmódja	
2.1. Anya ő szép lányát	
2.2. Zöld pántlika	
2.3. Elvetettem kenderkémet	
2.4. Tamás Gyurka	
2.5. Fut a bácsu	
2.6. A tréfás juhász	
2.7. Mikor kend es Laci bátyám	21
2.8. S a te fejed akkora	
2.9. Emez asszony	24
2.10. Kerek a káposzta	25
2.11. Ide ki a csëndërbe	26
2.12. Dudanóta	29
2.13. Este jő, szürkül bé	30
2.14. Járjad lábom	31
2.15. Én is, én is	
2.16. Az éjén álmodtam	33
2.17. Hejtok lányok	35
2.18. Csak egy kupa lisztem vagyon	
2.19. Üres ládám	37
2.20. V eres az ég tova felé	39
2.21. Ha folyóvíz volnék	41
2.22. Hegyen, földön járogatok	42
2.23. Hervad az a rózsa	44
2.24. Hegyek, völgyek között állok	45
2.25. Kerek a szőlő levele	47
2.26. Gyere mátkám	50
2.27. Madár, madár, kicsi madár	51
2.28. Szeretem, szeretem	
2.29. Énekeljünk, énekeljünk	54
Következtetések	56

II. Lakodalmas énekek	59
1. Bőg a bárány	59
2. Jőnek, jőnek	
3. A kapuban a szekér	
4. A menyasszony szép virág	
5. Nincs több kutya a faluban	
Következtetések	
III. Lassú és gyors – Két népdal vegyeskarra	72
1. Te túl rózsám	
2. Én Istenem, adj egyet	78
Következtetések	82
IV. Két út van előttem – Népdalszvit	85
1. Két út van előttem	85
2. Vetettem violát	88
3. Én istenem	90
Következtetések	95
V. Elment az én rózsám – Csángó népdalok	96
1. Elment az én rózsám	96
2. Erre barát	100
3. Mikor kicsi lányka voltam	102
Következtetések	105
VI. Cifra palota – Két népdal gyermekkara és vonószenekarra	
1. Cifra palota	
2. Falu végén van egy ház	
Következtetések	117
VII. Kalotaszegi népdalok szólóénekre és népizenekarra	
1. Az előadói apparatus	
1.1. Az énekszólam	
1.2. A zenekar	118
2. A hangszeres kíséret	120
2. 1. A kíséret ritmusa	
2.2. Harmonikus kíséret	120
3. A tételek dallamai és a kíséret	130
Következtetések	137
VIII. Könyvészet és rövidítések	138

Előszó

Érdeklődési területem – doktori értekezésemmel kezdődően – a romániai magyar zeneszerzők énekes-hangszeres alkotásainak feltérképezése és elemzése. Több írásomban foglalkozom Birtalan József népdalokat feldolgozó kórusműveivel és énekes-hangszeres alkotásaival.

Birtalan József (1927. november 10, Szilágybagos, Szilágy megye -) romániai magyar zeneszerző, karvezető, zenepedagógus, aki 20. századi zeneszerzőként egyedi módon ötvözi a magyar népdal szellemiségét és a modern zenei nyelvezet kifejezőeszközeit. 2000-től a magyarországi Tiszaújvárosban él, de munkásságának legnagyobb része (1956-2000) Marosvásárhelyhez kötődik – pályafutásának ebben a szakaszában keletkeztek a kötetben tárgyalt művek.

Tanulmánykötetem célkitűzése az általam tanulmányozott kórusművekben és énekes-hangszeres szvitjeiben feldolgozott dallamok népzenetudományi azonosítása, valamint a feldolgozásmód részletes bemutatása.

Az azonosítás során felkutatom a dallam, vagy legalább egy közeli változatának jelenlétét a tudományos igényű forrásmunkákban, amely hitelesíti a népi forrást, a népdal *elemzése* során pedig a dallam legfontosabb jellemvonásait tárom fel, aminek alapján besorolható a népzenei stílusok rétegeibe és ezáltal mutatok rá a dallam dokumentáris értékére.

A feldolgozás módozatait tekintve sok esetben a népdal zenei szerkezetének jellegzetességei, valamint a szöveg hangulati tartalma kihatással van a zenei kifejezőeszközök alkalmazására, mint például: *parlando* – polifon szerkesztés, *tempo giusto* – homofon szerkesztés, vagy az imitációs szerkesztés lehetősége a kezdőmotívumokban.

Birtalan, népdalfeldogozásainál nem tesz utalást a dallamok forrására. Erre vonatkozó kérdésemre azt válaszolta, hogy nincsenek saját gyűjtései, minden dallamot valamilyen gyűjteményből vett. Mivel több olyan dallam szerepel a feldolgozásokban, amelyeket az általam átnézett alapvető népzenei gyűjteményekben nem találtam meg, feltételezem, hogy korabeli kisebb helyi népdalkiadványokból származhatnak, melyek számomra nem voltak hozzáférhetőek.

A kötetben az elemzett művek sorrendje: vokális ciklusok, sorozatok és szólóének vagy kórus hangszeregyüttes kíséretével.

A kötetben ismertetett művek megtalálhatók a kottás mellékletben, melyeknek kéziratos kottáit a tanulmányok szerzője írta át számítógéppel.

Boros-Konrád Erzsébet

Birtalan József: Kórusgyűjtemény gyermek- és nőikarra

A gyűjtemény 29 moldvai és bukovinai csángó népdalfeldolgozást tartalmaz. A kórusfeldolgozások 1973-ban készültek a Marosvásárhelyi Pedagógiai Líceum leánykara számára. A Kneifel Lajos és Vass Lajos karnagyok lektorálta kéziratot belső használatra, a szerző unokájának, Birtalan Zsoltnak a szerkesztésében a Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet (Hu) sokszorosította 1993-ban. Vass Lajos karnagy ajánlásából idézünk:

"Birtalan József anyagismerete, zeneszerzői és karvezetői gyakorlata magas színvonalú, könnyen énekelhető művekkel ajándékozza meg az énekkarokat. Különösen kiemelkedő erény a darabokban a mindig spontánul ható kulturált polifonikus szerkesztés.

Kórusaink, ha terjesztik ezeket, saját gyönyörűségükön kívül nemes ügyet is szolgálnak: a bukovinai és moldvai csángók magyarságtudatát érezhetik ki a művekből és közvetíthetik azt másoknak."¹

A kötetben a kórusművek sorrendje, illetve ciklusokba szerkesztése nincs meghatározva. A karvezető tetszés szerint választhat, ciklusokat állíthat össze, a kórusának a zenei felkészültsége és hangi adottságai szerint – kivételt képez a 27-28-29. számú, háromszólamú feldolgozások *attacca*-val jelölt összefűzése.

¹ Birtalan József: *Kórusgyűjtemény gyermek- és nőikarra*. Fejér megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, szerkesztette Birtalan Zsolt, 1993, 3. o.

I. 1. A feldolgozott népdalok zenei jellemzői

A moldvai és bukovinai népdalok a magyar népzene különböző stílus-Α tartoznak. feldolgozott népdalok hovatartozásának megállapításakor a magyar népzenetudomány osztályozási szempontjait vettük tekintetbe. A dallamok előfordulását a legfontosabb népdalgyűjteményekben követtük² nyomon. Ennek alapján megerősítést nyer a dallamok jelenléte a népi gyakorlatban, ugyanakkor rátekintést nyújt a bukovinai és moldvai népdalok tudományos kutatásának néhány fontos periódusára és személyiségére is. A 20. századi gyűjtések időbeli sorrendje – a teljesség igénye nélkül – a következő: Bukovinában Kodály Zoltán gyűjtött 1914-ben; Moldvában a harmincas években Domokos Pál Péter, Balla Péter és Veress Sándor, az ötvenes évektől kezdődően Jagamas János és akkori tanítványainak csoportja, Kallós Zoltán, valamint a népköltészet kutató Faragó József folytatták a kutatást. A kórusfeldolgozások néhány dallamának forrását nem lehetett azonosítani; feltehetően későbbi archívumi anyagból származnak.

A kórusművek szerzője a feldolgozásra szánt dallamokat átgondolt célszerűséggel választotta ki. Az életkori sajátságok szerinti válogatás szempontját láthatjuk abban, hogy a dallamok közt nagy számban vannak jelen a kis ambitusú, valamint a kötött ritmusú (azaz giusto) dallamok. A népi gyakorlatban, a táncdalok mellett, ezek elsősorban a fiatalság jellegzetes dalkészletét képezik: szövegük tartalma szerint tréfás dalok, csúfolók, párosítók, amelyeket a fonóban (népi elnevezéssel "guzsalyasban") vagy más együttlét alkalmával énekelnek; ezekben gyakorta jelennek meg a refrének vagy az indulatszavak, amelyeknek folytonos visszatérése játékos jelleget ad a dalnak. A refrén leggyakrabban a strófa végén (például: 7. számú Mikor kend es Laci bátyám,

 $^{^2\,}$ A táblázatban a kiadványokra a könyvészetben lévő rövidítésekkel utalunk.

8. sz. *S a te fejed akkora*), a sorok között (5. sz. *Fut a bácsu*) vagy a két dallamtag végén helyezkedik el (2. sz. *Zöld pántlika*). A 11. sz. *Ide ki a csëndërbe* kezdetű dalban a refrén a második verssor közepére ékelődik be (a szótagok száma: vers 4+6 | vers 4 | refrén 6+5 | vers 6); Bartók az ilyen szerkezetű dallamokat szlovák eredetűeknek tarja.³ A kórusfeldolgozásban a refrének jelenléte helyenként sajátos szerkesztési megoldásra ad lehetőséget.

A dallamban gyakran előforduló módosított fokok, valamint a kötetlen ritmus a kórustagok magasabb szintű zenei felkészültségét igénylik. A gyűjteményben a 19. sz. Üres ládám kezdetű dalban a dór alaphangnem terce és szeptimje ütemről ütemre módosul; az intonációt könnyíti azonban, hogy a módosított fokok a dallammenetben diatonikus átfutóhangok. Szokatlanabb lehet a bővített másod intonálása a 25. sz. Kerek a szőlő levele kezdetű dalban, amelynek hangsora felemelt negyedik fokú dór. A kötetlen ritmusú daloknál az előadásmód három árnyalata jelenik meg: parlando (beszédszerűen), poco rubato (kicsit szabadon) és rubato (szabadon). Ezek a dalok hangulatukban is, szövegük lírai tartalmában is lényegesen különböznek a kötött ritmusúaktól (ilyenek a 20-25. és 27. számúak).

-

³ Bartók: 1924, 173.

I. 2. A népdalok stílusbeli rendje és szerkezeti elemei

A kórusművekben feldolgozott népdalok népzenetudományi szempontú besorolását az alábbi táblázat foglalja össze⁴. A stíluscsoportok közül a következők találhatók meg: pentaton kvintismétlő, pentaton pszalmodizáló; diatonikus recitáló és kisambitusú stílus, valamint a kisambitusú dallamok újabb rétege. A táblázatban feltüntetett ismertetőjegyek mellé, egyes dallamokhoz még kiegészítő megjegyzéseket lehet fűzni.

A 28. számú, négy duplasoros terjedelmű dallam bővülése egy kvintváltás nyomait hordozó, egyszerű négysoros dallamtípusból vezethető le, amely Erdélyben is elterjedt (Kodály 1971, 24). Az itteni bővült változat nem jelent meg nyomtatásban, de hasonlóan átalakult moldvai változatokról tudósít Pávai István tanulmánya.⁵

A 2. és 29. sz. dallamot a népdalkatalógusban a kisambitusú régi stílusnál találjuk, habár a pentaton magon mozgó fordulatok a pszalmodizáló stílushoz közelítik. A 2. sz. dallam *Virágom, virágom* refrénnel ellátott szövege már 17-ik századi dalgyűjteményekben is előfordul⁶.

A 10. sz. dallam egyik változata már a 17-ik századi Kájoni kódexben szerepel, *Apor Lázár tánca* címmel.⁷

⁴ A táblázat első oszlopában a sorszámok a kórusgyűjtemény szerinti sorrendre utalnak. A kórusművekben a dallamok különböző magasságokra vannak transzponálva, de a hangsoroknál és a záróhangoknál, a Bartók-Kodály számozási rendszernek megfelelően, egységesen, g¹ záróhanghoz viszonyítjuk a fokokat: az arab számok, esetenként módosítójellel is, a g¹=1-el jelzett finálistól felfele számított fokok távolságát tüntetik fel, a római számok a finális alatti oktávszakasz fokait jelzik. A dallamszerkezet képletében dőlt betű jelzi a refrénnel énekelt dallamsorokat.

⁵ Pávai: 1995-96, 310. 11.sz. példa.

⁶ MNTK III. a 78 és 110. típus jegyzete szerint.

⁷ MNTK III. a 126. sz. típus jegyzete.

I. 3. A népdalok elemző táblázata

Sorsz.	Hangsor	Záróhangok	Szerkezet	Népdalgyűjteményben
Pentaton	: kvintváltás nyomai			
28.	pentaton (pien b6,2,b2 fríg-zárlat)	5 5: 1 \(\beta \) 1 1	bővült forma: A ⁵ +B: Av+C Av+D	var. Kodály 1971: 24, bővült var. Pávai 11sz.
	: pszalmodizáló		1	
21	pentaton (pien 6)	5 b3 4 1	ABCD	MCs 34B
27	pentaton	b3 1 b3 1	ABCD	
Pentaton:	: egyéb dallamok		·	•
1	pentaton (pien 6)	♭3 1 VII 1	ABCD	MM 35,var. MCs 126
14	pentaton (pien 6)	8 b3 4 1	A B Bk C	CsNz II. 34
16	pentaton (pien 6 2)	8 5 4 1	A B Bk C	Kallós 19.
20	pentaton	5 b3 b3 1	A Ak B Bk	MM 45
Diatoniku	us recitáló (sirató-stílus)	•	•	•
17	dór	4 1 5 1	ABCB	MNTK II.14.
26	dór/mixolíd (\(\frac{4}{3}\)\)#4)	5 4 5 1	A B C Ck	var MCs 41
12	dór	5 4 5 1	A B C Ck	_
Hétfokú:	egyéb dallamok			
23	eol (pentaton fordulatok)	8 5 4 1	ABCD	MM 42
5	eol	5 5 63 1	A B C D	MM 77.
13	eol (þ2 fríg zárlat)	4 63 63 1	ABCD	CsNz II. 32.
24	fríg	8 b3 4 1	ABCD	Kodály 1971: 191
25	dór #4	5 1 4 1	A Ak B Bk	MM 75
19	mixolíd/dór (#7, \\$3)	8 4 4 1	A B C Ck	Kodály 1971: 218
22	mixolíd	5 3 1 1	A Ak B Bk	Kodály 1971: 209, MCs 20B
Kisambit	us - régi stílus			
2.	pentaton fordulatok (b2)	4 VII 1 1	ABAC	MNTK III. 110a, MCs 32B
29.	pentaton fordulatok	b3 1 b3 1	A B C Bk	MNTK III. 78c MCs 153, Kallós 42
10	dúr pentachord	5 1 5 1	A Ak b/a Ak	MNTK III. 126a
4	dúr hexachord	3 1 1 1	A B Bv Bv	MCs 122
Kisambit	us - újabb stílus			
6	dúr pentachord	3 1 1 1	A Ak B B	
8	dúr pentachord #4	4 3 5 1	A A2 B Bk	
7	dúr hexachord	5 5 2 1	A A b+b c	MM 104, RMNd 271,
9	dúr hexachord	3 3 5 1	A A B Bk	
18	moll pentachord	b3 b3 b3 1	A A B C	Kodály 1971: 215
3	plagális moll	V 5 1	A B Bk	Kodály 1971: 217
11	plagális moll	2 V 1	A b - C - d	MM 118, MCs 39
15	plagális moll	1 VII 1 1	A B A B k	

II. A népdalok feldolgozásmódja

A kórusfeldolgozások szólamainak számáról: általában két szólamúak (az 1-26. számú), a népdal három szólamban csak a 27-29. számban kerül feldolgozásra. Az egyes szólamok megosztására (háromtól hat szólamig) az egyes darabok végén kerül sor, a *Coda*-ban vagy éppen csak az utolsó ütemben, amit a teljesebb/teltebb akkordikus hangzás igénye indokol.

A kórusművekben a népdalok önmagukban mind strófikusak. A feldolgozás szerkesztésmódja a népdal különböző keretbe való foglalását jelenti. A strófikus és átkomponált feldolgozásmód közti különbségek kritériumai: a strófikusnál a népdal szakaszaiban az előadói apparátus (a dallam szólambeli elhelyezése), hangnem (az alaphangnem, amennyiben van, és annak a mű végéig való megtartása), a teljes kísérő apparátus és a feldolgozásmód megegyezik – ezeket a feldolgozásokat ismétlőjellel szokták jelezni, esetleg 1, 2, 3. volta-val, bevezetővel és/vagy coda-val. Az átkomponált szerkesztésmód esetén a népdal (Birtalan József feldolgozásaiban) nem változik, de változnak a feldolgozásmód eszközei: hangnemi kitérés, a népdal más szólamba helyezése vagy szólamok közti megosztása, a strófa kibővülése az utótag ismétlésével, homofon vagy polifon szerkesztés – a polifónián belül imitáció (teljes vagy részleges imitáció, azonos vagy eltérő hangköztávolságban) vagy szabad ellenpont. Előfordul, hogy az átkomponált szakaszrészek nagyformaként 3-4 soros, visszatérő (A1 A2 A1) szerkezetet alkotnak (lásd 5. Fut a bácsu, 9. Emez asszony).

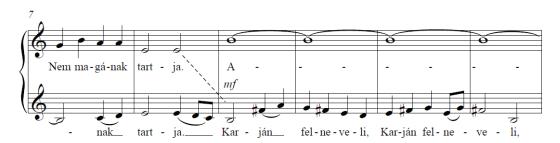
A továbbiakban az arab számjegyek a feldolgozásoknak a *Kórusgyűjtemény*-ben szereplő sorszámát jelölik.

II. 1. Anya ő szép lányát

A feldolgozás kétszólamú, hangterjedelme á-d", hangneme é-moll, h-moll, é-moll.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra. A szerző strófánként váltja a dallamot intonáló szólamot, amit a dallam kis ambitusa tesz lehetővé: az első strófa a szopránban van, a másodikat az altba helyezi kvarttal mélyebb transzpozícióban (1. kottapélda), a harmadikat ismét a szoprán intonálja. A strófikus szerkesztésmódot elfedi a második strófának kvarttal mélyebb intonációja, amely egyben a két szólam fődallam-kíséret viszonyának felcserélését is jelenti. A szólamcsere ugyanakkor a szólamok közti imitációnak is tekinthető: a szoprán az alt első szakaszbeli kíséretdallamát kvinttel fennebb, az alt a szoprán második szakaszbeli dallamát kvinttel mélyebben imitálja.

1.

Az ütemnem 4/4; a tempó *Andante molto cantabile*; a dinamika az egyes szakaszokban *mp*, *mf*, *mf*, a végén *decrescendo* és *poco ritenuto* után *pp* zárul a mű.

II. 2. Zöld pántlika

A feldolgozás kétszólamú, de a *tertia volta*-tól a szoprán *divisi*-jével három szólamra bővül; hangterjedelme *á-d*"; hangneme *é-moll*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra, strófikus szerkesztésmódban, kétütemnyi *Coda*-val a *tertia volta*-t követően. A dallamot végig a szoprán hozza, az alt a ritmuskiegészítés elvének értelmében

negyedmozgásban kíséri a strófa első dallamtagját és az azt követő refrént, sűrűbb, nyolcadmozgásban a második dallamtagot és refrént. A *tertia volta*-tól az alt visszatér a nyugodtabb negyedmozgáshoz; a *Coda*-ban társul a szoprán ritmusához, a mozgalmasabb nyolcadmozgást a mezzoszopránra hagyva.

A darabban a *Coda* három szólamban, pikárdiai terces é-akkorddal zárul.

Az ütemnem 4/4; a tempó *Andante*; a dinamika a három strófában *mf*, a *Coda* végén *crescendo* és *poco rallentando* után *f* zárul a mű.

II. 3. Elvetettem kenderkémet

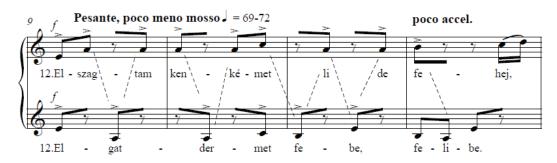
Előadói apparátusa szóló és tutti. A szóló hangterjedelme \acute{e} '- \acute{h} ', a tuttié \acute{a} - \acute{e} "; a feldolgozás hangneme *dallamos á-moll*.

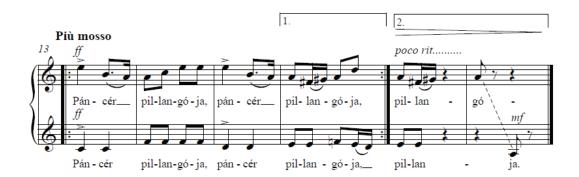
A feldolgozás párbeszédes: a szóló intonálja a mű (strófánként továbbhaladó szövegű) 11 verssorát és a tutti két szólama az ismétlődő refrént; ahol a dallam az első szólamban van, a második szólam kísér. A szerző a szóló 12-ik sorában zenei képzettársítást alkalmaz: az *Elszaggattam* szövegsor dallamhangjait megosztja a tutti szólamai között (2. kottapélda), a refrénben visszatér az ellenpontos szerkesztésmódhoz; a rövid *coda*-ként a *seconda volta*-hoz csatlakozó utolsó ütemben újra megosztja a szöveget a szólamok között, a pillangó csapkodó szárnyainak ábrázolásaként.

Az ütemnem 2/4, de a refrének kétütemenként *marcato*-val jelzett hangsúlyai kisütemes írásmódra utalnak.

A tempó az első tizenegy strófában Allegretto, a tizemkettedik verssoré Pesante, poco meno mosso, amelyből poco accelerando vezet a refrén Più mosso előadásmódjára; a seconda volta-tól kezdve decrescendo, poco ritenuto zárul a mű. A tizenegy strófában a szóló dinamikája mf, a kórusé f, amelyből decrescendo vezet vissza a szólóra; a tizenkettedik strófában a szólóé f, a tuttié ff; a darab mf végződik. A Pesante-nak megfelelően a 12. strófa minden hangja marcato agogikájú, a refrén ezúttal is kétütemenként rendelkezik kiemelt hangsúllyal.

2.

II. 4. Tamás Gyurka

A feldolgozás kétszólamú, strófikus szerkesztésű. Hangneme *G-dúr*. A kórusmű hangterjedelme *á-d"* – érdekessége, hogy a szoprán *á'-é"* hangterjedelméhez képest az alt kisszeptimmel mélyebben (*á-g*) bővül.

A népdal a szopránban van; az alt a fődallamot egy ütem eltolódással szabadon ellenpontozza, ritmusában imitálva. Az ütemeltolódás következtében létrejött ellentétes ritmusmozgás megfelel a komplementer ritmus követelményeinek.

Az ütemnem 2/4. A két strófa terjedelmű feldolgozás a *seconda volta*-t követően kétütemnyi *coda*-val zárul, melynek anyagát az utolsó dallamsor ismétlése képezi.

A tempó Allegretto. Dinamikája mf, a seconda volta-tól kezdődően f, és

marcato, poco sostenuto-val ér véget a darab.

II. 5. Fut a bácsu

A feldolgozás kétszólamú. Hangneme g-moll, c-moll, g-moll. Ambitusa c-f''.

A népdal hat strófával kerül feldolgozásra, a népdal strófaképletét megőrízve, végigkomponált szerkesztésmódban. Az 1-2. strófa dallama a szopránban, a 3-4. az altban, az 5-6. ismét a szopránban van; a művet a hatodik strófa utótagjának anyagából szőtt, hatütemnyi *coda* zárja.

A szoprán intonálta 1-2. strófa (1.-2. volta-val) ismétlő, strófikus szerkesztésmódját a szerző imitációval ötvözi: az alt stretto-val, kis terccel mélyebben imitálja a szoprán dallamát. A 3-4. strófa dallamát az alt kvinttel mélyebben hozza, átkomponált feldolgozásban, hangutánzással ötvözve: a Csúszkál, mászkál szöveg mondanivalóját a mélyebb fekvés és lassúbb tempó jeleníti meg (3. kottapélda); az 5. strófa Szökdösik a bolhácska szöveg mondanivalóját pedig folyamatosan gyorsuló tempó, rövidebb hangjegyértékek és közéjük ékelődő szünetek, valamint f, marcato és staccato előadásmód vetíti ki (4. kottapélda). A szoprán szabad ellenpont-dallamának hanjegyértékei és agogikai jelzései erősítik a fődallam sajátosságait. Az 5-6. strófában a dallam visszakerül a szopránba, strófikusan, 1.-2. volta-val ellátott ismétléssel, A tempo előadásmódban.

3.

4.

A feldolgozás komplexitását a háromtagú szerkezet tükrözi. A teljes kórusmű – a hangnemváltás és a feldolgozás módja alapján – három zárt formaegységre tagolódik. Mindhárom egység megismétlődik, a hozzá tartozó két-két szövegszakasznak megfelelően. A három formarész sorrendjében a visszatérés elve érvényesül: a harmadik rész hangneme és feldolgozásmódja az első résszel egyezik, a középrészt pedig a hangnem és a feldolgozás módja különbözteti meg. A művet *coda* zárja. A nagyforma meghatározó jellegzetességeit a következő képlettel lehet feltüntetni:

$$A_1$$
 :||: A_2 :||: A_1 :|| Coda g -moll g -moll g -moll g -moll szoprán alt szoprán strófikus átkomponált strófikus

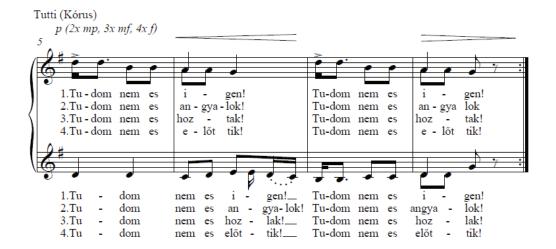
A tagok A-jelzése azonos, mert a népdal ugyanaz; a számok a feldolgozás eltéréseit ill. azonosságát jelzik.

A három rész tempója és előadásmódja: *Allegro*; *meno mosso*, *poco a poco accelerando*, *ritenuto* és *decrescendo*; *a tempo*, *poco più mosso*; a *coda*-ban *poco sostenuto* és *marcato*. Dinamikája az első-második strófa szólamaiban azonos *mf*, a harmadikban a fődallamot intonáló altban *mf*, a kísérő szopránban *mp*; a negyedikben *f* ill. *mf*; az ötödik-hatodikban ismét azonos *mp* majd *f*; a *coda*-ban ugyancsak azonos *ff*.

II. 6. A tréfás juhász

A feldolgozás módjában az előadói apparátust a népdal szövegének párbeszédes szerkezete határozza meg: az 1-2. verssor a kérdés, a 3-4. verssor a refrénszerű válasz. Ennek megfelelően a dallam előtagját a szóló, utótagját a kétszólamú kórus váltakozva énekli mind a négy szakaszban (5. kottapélda). 5.

Hangneme *G-dúr*, a szóló hangterjedelme *g'-c"*, a kórusé *h-d"*.

A feldolgozás strófikus szerkesztésű, a végén *coda*-val. A refrénben a kórus szólamai kiegészítő ritmusban, ellenmozgásban haladnak, a *coda*-ban pedig az alt tükörmegfordításban imitálja a szopránt.

Az ütemnem 2/4, tempója kissé szabad, *poco rubato*. A darab dinamikája a négy strófában fokozatosan erősödik: *p, mp, mf, f,* a *coda p*-ból indulva, *poco*

sostenuto, majd diminuendo és decrescendo végére ppp zárul.

II. 7. Mikor kend es Laci bátyám

A feldolgozás kétszólamú. Hangneme G-dúr, ambitusa h-é".

A népdal két strófával kerül feldolgozásra, melyeket végig a szoprán intonál. A szerkesztésmód végigkomponált.

A strófákat az alt kétütemnyi hangulatkeltő bevezetője előzi meg: az első strófát nyugodt, negyedmozgásban, a másodikat élénkebb nyolcadmozgásban. Az alt megtartja mozgásjellegét a strófák kíséretében is: az első strófában a negyedelő mozgást, csupán az (1.-2. volta-val) ismétlődő refrén idején vált nyolcadmozgásra; a második strófában a felvett nyolcadmenetet, melyet megtart a refrén itt elhangzó két verssorának ideje alatt. A túl sok ismétlődés elkerülése érdekében a szerző a második srófa után felfüggeszti a refrén végét és elhagyja az ismétlést. A feldolgozás coda-ját ugyanis a (1.-2. volta-val) kétszer elhangzó refrén alkotja. A dallamot továbbra is a szoprán viszi, mialatt az alt a Csengjen a, pengjen a sarkantyúm szöveg mondanivalóját hangutánzásszerű ritmikával vetíti ki marcato-s, tizenhatodig aprózódó értékeivel (6. kottapélda).

6.

A tempó *Allegretto*. Az előadásmód a két strófában *mf*, a *coda*-ban *f*, de a feldolgozás *decrescendo*, *poco sostenuto* végződik.

II. 8. S a te fejed akkora

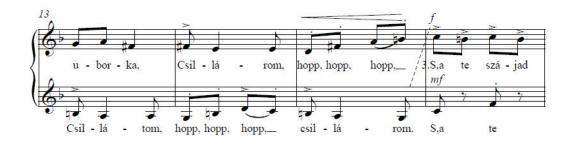
A feldolgozás kétszólamú, ambitusa *g-f*"; az előjegyzés szerinti hangnem *F-dúr* (a hangnemi kitérések módosítójelekkel vannak feltüntetve).

A népdal három strófával kerül feldolgozásra, végigkomponált szerkesztésmódban. A kórusművet az alt ütemnyi hangulatkeltő, az ugrást érzékeltető (*Hopp, hopp!*) bevezetője indítja. Az első szakaszban a dallam a szopránban, f'-alapú hexachordban van, melyet ütemeltolódással az alt imitál kvarttal mélyebben, azaz c'-alapú hexachordban. A második szakaszban az alt a vezetőszólam; a népdal g'-alapú hexachordban, a szoprán imitatív kísérete ütemnyi eltolódással, kvinttel magasabban, azaz d'-alapú hexachordban hangzik el. A kísérő szólamok mindkét szakaszban pontosan követik a népdal dallamát, de az ütemeltolódás miatt a záróképlet itt lemarad, mivelhogy a szakaszok megszakítás nélkül követik egymást: az első szakasz záróhangja a második szakasz belépésével, a harmadik szakasz belépése a második szakasz zárásával esik egybe (7. kottapélda).

A harmadik szakaszban a dallam visszakerül a szopránba, de a szerző ezúttal az imitáció helyett a strófa szólamok közötti megosztásával él: a két dallamsort a szoprán, a refrént az alt énekli. A hangnem *F-dúr*.

7.

Visszatérve a hangnem kérdéséhez, megjegyzendő, hogy a feldolgozás első és második szakasza tulajdonképpen bimodális, mert a vezető szólam és a kíséret dallama két elsőfokú kvintrokon hexachordban mozog: első szakasz F-C, második G-D, harmadik F (8. kottapélda).

8.

A vezető szólam dallama szerint a hangnemet az I.-III.-V. fok határozza meg, mivel a dallam nem mindig befejezett.

A feldolgozásban az első és második szakasz **bimodális dúr hexachord**, és az első sorban módosított IV. fok van.

Az ütem végig 2/4-es, de a három szakasz során a tempó kissé változik: *Allegretto*, *Marcato poco sostenuto*, végül *Più mosso*.

A népdal, szövegének tartalma szerint csúfoló. A játékosságot, a gúnyoros hangvételt a szerző agogikai utsításokkal jeleníti meg: a dinamika alakulása a szakaszok folyamán *mf, f, mf, crescendo* után *sforzato*. Továbbá hangutánzással él: a bevezetőben az ugrást lépcsőzetesen emelkedő dallam *sf*-ból indul és *crescendo*-val jut el a *staccato*-s csúcsponthoz; a *Csillárom* szó

mindannyiszor marcato-san, a Hopp! pedig marcato és staccato-san jelenik meg; a harmadik szakasz fődallamának szövege, A te szájad akkora, mint a kemence szája a kísérő szólamban kerül ábrázolásra, amikor a nagy szájat kisebb-nagyobb glissando-s futamok vetítik elénk, crescendo-val, marcato-val és sforzato-val gazdagítva, "tarkítva".

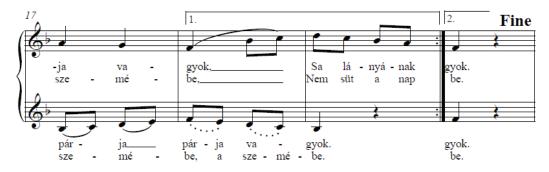
II. 9. Emez asszony

A feldolgozás kétszólamú, ambitusa á-é", hangneme F-dúr, C-dúr, F-dúr.

A népdal négy szakasszal kerül feldolgozásra. A szerző, a keretversek mintájára, ötvözi az átkomponált szerkesztésmódot a *Da capo*-s formával: az első és negyedik szakasz közé kerül az azonos feldolgozású második ill. harmadik.

Az első és negyedik szakaszban a dallam a szopránban van, melyet az alt ütemnyi eltolódással azonos magasságban imitál; a dallam utótagjának imitációja kis szexttel mélyebben indul. A második és harmadik szakasz fődallama az altban található, amit az előtag során a szoprán ugyancsak ütemnyi eltolódással ellenpontoz, hosszan kitartott hangokkal érzékeltetve a *Kőből hidat rakni* szöveg mondanivalóját (9. kottapélda: az első és negyedik szakasz befejezése és a második ill. harmadik szakasz kezdete látható); az utótagban visszatér az imitációs szerkesztésmód, a szoprán kvarttal magasabban hozza az alt dallamát. A két közbülső szakasz utótagja nem ismétlődik.

9.

A kórusmű teljes, úgynevezett nagy formáját a következő képletbe lehet foglalni: A=azonos fődallam (a népdal) szakaszaiban, 1., 2. az eltérő feldolgozásmód. A kétféle feldolgozásmód kritériumai: hangnem, a vezető- és kísérőszólam helye, kíséretmód/formai változás.

1.szakasz	2.szakasz	3.szakasz	4.szakasz
A_1	A_2	A_2	A_1
F-dúr	C-dúr	C-dúr	F-dúr
szoprán	alt	alt	szoprán
imitáció+	szabad ellenpont/	szabad ellenpont/	imitáció+
utótag-	imitáció	imitáció	utótag-
ismétlés			ismétlés

Az ütemnem 2/4, a tempó és előadásmód *Grazioso*. A szöveg hangulatának játékosságát az előadásmódon túl a dallami *legato*-s *hajlítások* és *marcato*-k emelik ki.

II. 10. Kerek a káposzta

A kétszólamú feldolgozás ambitusa á-é", hangneme G-dúr.

A népdal két strófával kerül feldolgozásra, a dallamot végig a szoprán viszi.

A feldolgozás két ütem hangulatkeltő bevezetővel indul az altban. A strófikus szerkesztésű darabban, az ismétlődő fődallam kíséretében az alt ellenpontdallama végig kiegészítő ritmusú. A szakaszokat nagy kierjedésű *coda* követi, amely az utótag anyagából szövődik, és fődallamát az alt tizenhatodokig aprózódó értékekben ellenpontozza.

Az ütemjelző 2/4. A tempójelzés a szakaszokban *Allegretto*, a *coda*-ban *poco a poco crescendo*, *poco a poco accelerando*, a végére *marcato*, *poco sostenuto*.

A dinamika a bevezető két üteme alatt *mf*-ról *crescendo*-val eljut a *f*-ig, amelyet megtart a szakaszok ideje alatt. A *coda mf*-val indul, de a fokozatosan felgyorsuló, majd kissé lelassuló *coda* zárásáig egy széles ívű *crescendo*-val *ff* dinamikáig jut el (10. kottapélda). A dinamikus *coda*-t sűrűn alkalmazott *marcato* teszi még színesebbé.

10.

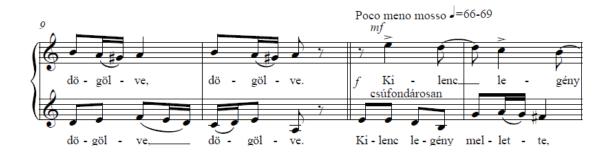
II. 11. Ide ki a csëndërbe

A szólamok száma kettő, a mű ambitusa á-é", hangneme á-moll, é-moll, á-moll.

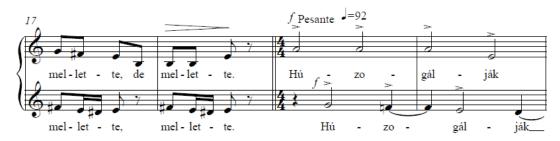
A népdal négy szakasszal szerepel a feldolgozásban: az első szakaszt a szoprán, a másodikat kvarttal mélyebben az alt, a harmadik- és negyediket az eredeti magasságban a szoprán intonálja. A mű szerkesztésmódja végigkomponált.

A darab az alt kétütemnyi, egyenletes, negyedlüktetésű, harangot utánzó bevezetőjével indul. A második dallamsortól, a beékelődött refrén

kíséretdallamában, az alt ritmusának jellege megváltozik. A kiegészítő ritmus alkalmazásával, a szoprán tizenhatod és nyolcad értékeinek váltakozását ellenpontozza oly módon, hogy a verssor tizenhatod lüktetése folyamatos legyen. A második szakaszban, az alt kvarttal mélyebben hozott fődallamát a szoprán szinkópalánca ellenpontozza (11. kottapélda); a refrén daktilusainak kíséretében szelídül nyolcad értékű menetre. A harmadik szakasz tempót vált, a gúnydal szövegének mondanivalóját augmentációval vetíti ki; a szoprán dallamát ezúttal az alt félértékű szinkópalánca ellenpontozza (12. kottapélda). 11.

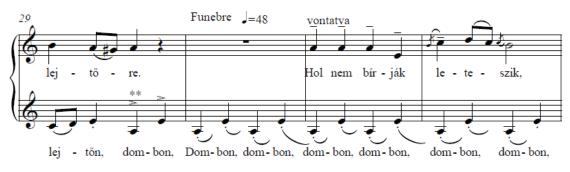
12.

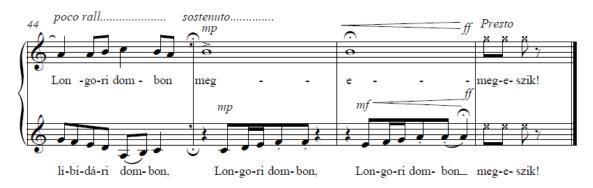
Az első két szakasz végét a két szólam szimultán, oktáv hangközben, ill. unisonoban zárja az ütem harmadik nyolcadán. A harmadik szakasz végén az alt másfél ütemnyi átvezetője, a darab bevezetőjéből ismert hangutánzó, két hangon mozgó ostinato motívuma vezet a negyedik szakaszra. A Funebre és vontatva utasítású szakaszban a szoprán dallamának vontatott jellegét a dallamhangokhoz társuló előkék is kiemelik (13. kottapélda). Az alt átvezető

részének harangot utánzó Dom-bon, dom-bon szövege és negyed mozgása folytatódik a szakasz első verssorának kíséreteként. A verssor és a népdalban hozzá kapcsolódó refrén közé egy háromütemes, újabb átvezetőrész ékelődik, szólamok során a szerepet cserélnek: a dallamsorvégi ismétlést/bővülést augmentálva az alt, a harangot utánzó kíséretdallamot pedig a szoprán hozza. A refrén belevezet a *coda*-ba és szerepet játszik annak további feldolgozásmódjában: a szólamok visszatérnek a szakasz kezdetén mutatott felálláshoz, de mivel a *coda* mindkét szólama a refrén anyagából szövődik, azok egymást dallamban, ritmusban, szövegben kiegészítik és ellenpontozzák. A mozgalmas, és egyre gyorsuló coda-t nyolc ütem után cezúra, koronás leállás függeszti fel; a következő két ütem során a szoprán tartott hangjai alatt az alt a refrén motívumait kontratimpes indításban hozza; az utolsó ütemben a két szólam terc hangközben kiáltja (parlato) a gúnydal végkifejletét, hogy Megeszik (14. kottapélda).

13.

14.

A feldolgozás ütemjelzője 2/4, a harmadik szakasztól 4/4. Tempója a szakaszok során Allegretto; Poco meno mosso és csúfondárosan; Pesante majd molto ritenuto; Funebre és vontatva, majd rallentando; a coda-ban Più mosso, poco a poco accelerando, poco rallentando, a cezúra után sostenuto, végül Presto. A dinamika a szakaszok során a mf, f, mp, p és ff árnyalatokat, az agogikai utasítások pedig a tenuto staccato, marcato, staccato és fél-legato árnyalatokat merítik ki – ez utóbbit a szerző lábjegyzetbeli magyarázata szerint "a harangot utánozva, zöngésen" kell előadni.

II. 12. Dudanóta

15.

A feldolgozás szólamainak száma az alt *divisi*-jével három szólamban indul. A *divisi*-t a hangutánzás, a dudakíséretet utánzó, negyedmozgású, két hangon mozgó *ostinato* indokolja. A *tertia volta*-t követő *Coda*-ban a mezzoszoprán (ad libitum) belépésével a mű négyszólamúvá lesz. A hangterjedelem *g-d*", a hangnem *d-dór*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra, strófikus szerkesztésmódban, bevezetővel és a refrén anyagából szövődő *coda*-val. A dallam végig a szopránban van. A népdal refrénjétől kezdve a dallamhoz a tánc imitálására lábdobbantás és (a dobbantáshoz viszonyítva) kontratimpes ujjpattintás ritmuskísérete társul (15. kottapélda).

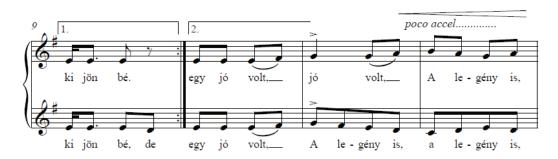

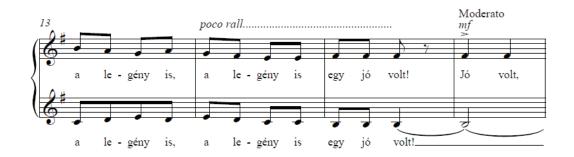
A feldolgozás tiszteletben tartja a népdal váltakozó, 2/4 és 4/4-es ütembeosztását. Tempója *Allegro giusto*, a *coda* végén *ritenuto*. Dinamikája a bevezető *mp*-jától *crescendo* jut el a szakaszok *f*-jéhez, a *tertia volta*-t követően a *coda mp*-tól *Poco a poco diminuendo*, *p* végül *pp* zár.

II. 13. Este jő, szürkül bé

A feldolgozás kétszólamú. Hangterjedelme *á-é*", hangneme *é-moll* (a népdalban fríg zárlat).

A népdal három strófával kerül feldolgozásra. A mű az alt egy ütemnyi, hangulatkeltő bevezetőjével indul. Az első és második szakasz zenei feldolgozása strófikus, de a továbbiakban szabad, átkomponált szerkesztést mutat. A szerző a seconda volta után tízütemnyi átvezető részben szövögeti az utolsó dallamsor zenei anyagát (16. kottapélda), fokozatosan lassuló tempóban, halkuló dinamikával, a 20. ütemben az alt crescendo és accelerando vezet vissza a Tempo I. mozgású harmadik szakaszhoz. A szakasz harmadik dallamsorától ismét változik a szerkezet, tempó és előadásmód, kezdetét veszi a coda: a sorvég meghosszabodik ill. ismétléssel bővül, a Pesante, molto sostenuto tempójú, 8 ütemes szerkezet crescendo, molto ritenuto és ismét crescendo vezet a kétütemnyi, Tempo I. jelzésű záróformulához. A két szólam oktávpárhuzamban, parlato (kiáltva) zárja a művet, a szoprán egyetlen alkalommal, itt éri el a feldolgozás legmagasabb, é" hangját. A mű során az alt – a be- és átvezető részektől eltekintve – a szoprán dallamát ellenpontozza, komplementer ritmusban.

Az ütemjelző 2/4, a tempó *Allegretto*, az átvezető rész során *poco accelerando*, majd *poco rallentando*, *Moderato*, végül *accelerando* vezet a (fennebb elemzett) harmadik szakasz- és *coda*-ra.

A dinamika az első és második szakaszban *mp*, *mf*, az átvezetésben *mf*, *sf*, *mf*, a harmadik szakasz és *coda* során *f*, *crescendo*, a záróütemekben *ff* és *sf*, a *marcato* jel csupán a *coda*-ban nyomatékosítja a csúfolódó *Mind a kilenc rothadt volt* szöveg dallamát.

II. 14. Járjad lábom

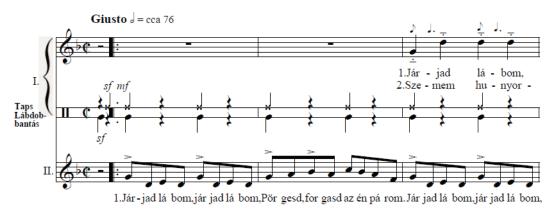
A feldolgozás kétszólamú, az utolsó két ütemben a szoprán *divisi*-jével háromszólamúvá bővül. Hangterjedelme *c'-é"*, hangneme *d-moll*. A kötött ritmusú dallamhoz a tánc imitálásaként taps és dobbantás ritmuskísérete társul.

A népdal két szakasszal kerül feldolgozásra és dallama megoszlik a szólamok között: az előtagot a szoprán, az utótagot az alt énekli – a másik

szólam mindvégig feszes nyolcadmenetben kísér.

A strófikus feldolgozást az alt kétütemnyi hangulatkeltő, nyolcadlüktetésű *ostinato*-szerű bevezetője indítja (17. kottapélda), amely ismétléskor a második szakaszt is bevezeti. A *seconda volta*-t követően terjedelmes (13 ütemnyi), pergő ritmusú *coda* szövődik a dallam utótagjának anyagából: a dallam az altban van, a kísérő szólam szövegpótló szótagokat énekel. A tapsolás és dobbantás a versszakok során a dallamhordozó szólam feladata, a *coda*-ban mindkettőé.

17.

Az ütemjelző *alla breve* 2/2. A tempójelzés *Giusto*, a negyed alaplüktetésű ritmus helyenként alkalmazkodó. A dinamika a szakaszokban a dallamhordozó szólamban *f*, a kíséretben *mf*; a *coda*-ban *poco a poco crescendo* és újabb *crescendo* vezet *ff sf* hangjaihoz. Az előforduló agogikai jelek a dallam szólamában *tenuto staccato*, a kíséretben *marcato* majd *staccato*; a *coda*-ban *marcato*-sak a szövegpótló indulatszavak (*Hej, haj!*).

II. 15. Én is, én is

A feldolgozás kétszólamú, hangterjedelme á-é", hangneme á-moll.

A feldolgozás módja végigkomponált. A népdal öt strófával kerül feldolgozásra. A dallam az első és harmadik szakaszban a szopránban, a

második és negyedikben kvinttel mélyebben az altban található; az ötödik szakaszban ismét a szopránban van. A komplementer ritmusú kíséret az első négy szakaszban kontratimpes, a szakaszok 2. és 4. soránál, a refrénszerűen visszatérő szövegpótló szótagoknál szinkópával ötvözötten jelentkezik (18. kottapélda: az első és harmadik szakasz utótagja, valamint a második és negyedik szakasz előtagja látható); az utolsó szakaszban a szólamok ellenmozgásban haladnak.

Az ütemjelző 2/4, a tempó *Giusto*. A dinamika a dallamhordozó szólamokban *f*, a kíséretben *mf*; az ötödik szakaszban mindkét szólamé *f*, a darab végére *ff*-ig erősödik. A refrénszerűen visszatérő szövegpótló szótagok során használt *marcato* agogikai jelzés a szinkópált, kontratimpes értékeket emeli ki, az utolsó szakaszban pedig a *Rettegteti* szöveget nyomatékosítja.

18.

II. 16. Az éjén álmodtam

el - e -

4.Szár - nyacs-ká - ját

pe - dett

re - peg

lé - lek.__

te -

ti,___

A szólamszám kettő, a hangterjedelem *h-é*", a hangnem *é-moll, h-moll, é-moll.*

tra -

tra

la - la - la - la

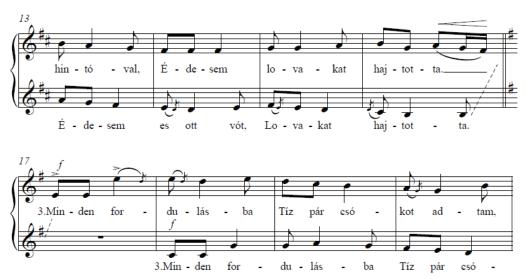
la - la - la - la

la.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra: az első dallama a szopránban, a második kvarttal mélyebben az altban, a harmadik ismét a szopránban, a kezdeti magasságban van.

A feldolgozás végigkomponált. Az első szakasz szoprán-dallamát az alt ütemeltolódással, oktávugrás helyett kvintugrással imitálja (első szakasz é'-é", harmadik c'-g' ugrás), komplementer ritmusban. A második szakaszban az alt dallamát a szoprán kis terccel magasabban imitálja. A harmadik szakaszban (19. kottapélda) az első szakasz szerkesztésmódja tér vissza, az utolsó ütem kivételével, amely belevezet a félstrófányi coda-ba. A coda-ban a két dallamsor megoszlik a szólamok között, az első a szopránba, a második az altba kerül. A szólamok ütemnyi eltolódású imitációjának eredményeként a kis szinkópákkal együtt lüktető anapesztus ritmusképlet különös vibrálást kölcsönöz a darabnak, amely csak a coda izoritmiájában oldódik fel.

19.

Az ütemjelző hiányzik a darab elejéről, de a páros lüktetés 2/4-es ütemet mutat. A tempó és előadásmód *Grazioso*, a játékos jelleget erősítik a fődallam és *coda* utókáinak hajlításai. A dinamika a szakaszok során: az elsőben mindkét

szólam *mf*, a másodikban a dallamhordozó alt *f*-ban, a kíséret *mp*-ban, a harmadikban mindkét szólam *f*-ban van. A *coda poco a poco crescendo* indul, majd *poco sostenuto* után *ff*-ban zárul. Az egyetlen használt agogikai jelzés a mű során a *marcato*.

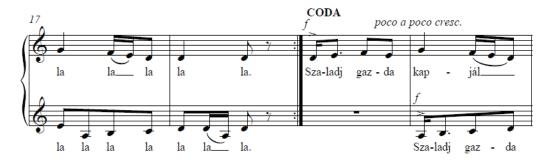
II. 17. Hejtok lányok

A mű kétszólamú, hangneme *d-dór*, hangterjedelme *g-é*".

A népdal három strófával szerepel a feldolgozásban. Mind a három strófát kibővíti az ismételt utótag, amelyet szövegpótló szótagokkal énekelnek.

A strófikus szerkesztésmódú műben a dallam a szopránban van, az alt ütemeltolódással, oktávval mélyebben pontosan imitálja az első dallamsort, majd szext-kvart távolságban szabadon követi a felső szólam dallamvonalát. A *Coda* a szakaszok utótagjának anyagából épül fel (20. kottapélda); a szöveg a harmadik szakasz 3-4. sora. A népdal 3-4. sorából négy ütemet a szoprán, az utolsó két ütemet az alt énekli, miközben a szoprán az alt ereszkedő vonalának emelkedő tükörképét hozza, így a kórusmű oktáv hangközzel zárul.

Az ütemjelző 2/4, a tempó *Allegro*. A dinamika a szakaszok mindkét szólamában *forte*, a szövegpótló szótagokkal ismételt utótagban *piano*. A *coda f*-ból indul, *poco a poco crescendo* erősödik a *ff*-ig. A tréfás szöveg mondanivalóját emelik ki a dallamhangokat díszítő előkék, a dallami legatók és *marcato* jelek. 20.

II. 18. Csak egy kupa lisztem vagyon

A kötött ritmusú dallam feldolgozása kétszólamú, a szoprán *coda*-beli *divisi*-jével háromszólamúvá lesz. A tánc imitálása tapssal és dobogással valósul meg a mű során. Az egymást kiegészítő ritmuskíséretből a szerző a tapsot az első, a dobbantást a második szólamhoz rendeli, a *coda* két utolsó ütemében mindkét szólam ugyanazt a ritmust tapsolja, ill. dobbantja. A kéziratban szereplő megjegyzés értelmében: "Amennyiben a kórustagoknak túl nagy megerőltetést jelentene (kellő gyakorlat hiányában) az énekléssel együtt történő tapsolás és dobbantás, úgy ez helyettesíthető egy kisdobbal, valamint két db. tenyérnyi nagyságú deszkalappal, amit egy-két énekessel végeztetünk el. (Ez az eljárás a többi hasonló műre is érvényes.)"

A kórusmű hangterjedelme *h-g*"; hangneme *g-moll*, pikárdiai terces zárlattal.

A tréfás népdal két strófával kerül feldolgozásra, strófikus szerkesztésmódban, a refrén ismétlésével és annak zenei anyagából szőtt *coda*-val.

A feldolgozást ötütemnyi hangulatkeltő bevezető indítja, melyben a szólamok emelkedő, dobbantás/taps/alt/szoprán sorrendben lépnek be, az énekes szólamok *Hej, haj!* táncszavaival. A népdalt a szoprán hozza az alt kiegészítő ritmusú ellenpont-szólamával. A bevezető, a két szakasz és *coda* előadása, a refrén *1-2. volta-*val történő ismétlése miatt, *Dal Segno al Fine e poi Coda* sorrendben zajlik, a *coda-*ban a szoprán *divisi-*jével dúsítva (21. kottapélda).

A mű tempója *Allegro giusto*; ütemjelzője 2/4; dinamikája *mf*, a *coda poco a poco crescendo* jut el *ff*-ig; dallami *legato* és szinkopált értékek, valamint *marcato* és *sf* agogika teszi színessé a kórusművet.

II. 19. Üres ládám

A feldolgozás kétszólamú; hangterjedelme *b-f*"; hangneme *f-jón/mixolíd/dór* (A dallamban előforduló gyakori módosítások miatt a partitúrában nincs feltüntetve előjegyzés).

A kórusmű 3 strófával dolgozza fel a népdalt; a dallam a szakaszokban a szopránban van az alt *stretto* imitációjának kíséretében. A végigkomponált

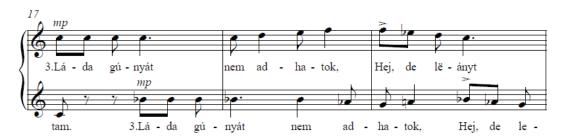
feldolgozás komplexitását hangsúlyozza az alt imitációjának három különféle módozata: az első szakaszban kvinttel mélyebben, reálisan imitál (22. kottapélda); a másodikban nagyszekunddal mélyebben és tükörmegfordításban (23. kottapélda); a harmadikban úgy indul, mint a másodikban, de a dallam utótagjától kezdődően elhagyja a tükörmegfordítást, helyette kvarttal mélyebben folytatja a szoprán *stretto* imitálását (24. kottapélda). A feldolgozás négyütemnyi *coda*-val zárul, melynek zenei anyagát a népdal utótagja képezi: a dallam az altban szerepel, a szoprán intonálta magasságban. A szoprán tartott hangokon álló, majd tizenhatodpárral tovalendülő, szekvenciázó ellenpontdallamát a *coda*-végi \(\frac{1}{2}\), \(\rho 6\), \(\rho 7\) módosított hangú felcsapó futam zárja: a pikárdiai terces zárlat a dór alaphangnem helyenként mixolídba hajló jellegét erősíti meg.

22.

23.

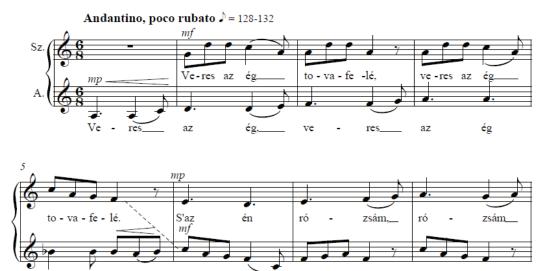
A kórusmű ütemneme 6/8; tempója *Grazioso*, a harmadik szakaszban *haragosan*; a dinamikai utasítások *mf*, *f*, *decrescendo* után *mp*, *mf*, a *coda*-ban *mf*-ból *poco a poco crescendo* és a nagy *crescendo* végére *ff* zárul a mű; az alkalmazott agogikai utasítások a *marcato*-val kimerülnek.

Az Ü*res ládám* kezdetű leánycsúfoló népdal korábban Kodály Zoltán Székely fonó – Magyar életkép Erdélyből című daljátékának III. Jelenet/4. számában került nőikari feldolgozásra.

II. 20. Veres az ég tova felé

A kórusfeldolgozás kétszólamú. Hangterjedelme *g-d*", a hangnem *d-moll* (tekintetbe véve a kíséretben előforduló *pien* hangokat is, amelyek hétfokúvá egészítik ki a népdal pentaton hangsorát).

A népdal három versszakának feldolgozása végigkomponált szerkesztést mutat. Az alt lassú, hosszú értékekben mozgó, együtemnyi bevezetője indítja a művet. Mindhárom szakasz dallama párbeszédszerűen megoszlik a két szólam között (25. kottapélda). Az első szakasz előtagját a szoprán, az utótagját az alt intonálja a szoprán indította magasságban, egymást ellenpontozva a bevezetőből ismert, hosszú értékekben mozgó ritmusformula megtartásával.

A következő strófát és a szólamváltást együtemnyi átvezetés készíti elő az alt ritmusának nyolcadlüktetésre váltott felgyorsulásával. A második szakasz előtag-dallama ismét a szopránban van, az alt az ütem második felétől kvarttal mélyebben, *stretto* imitálja (26. kottapélda).

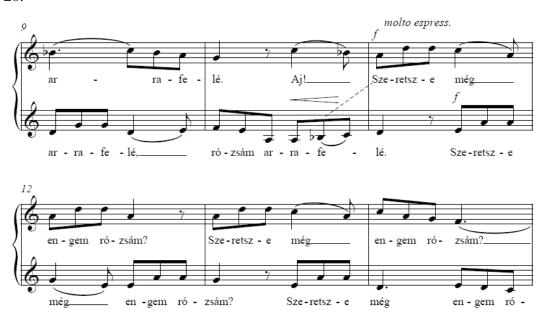
ar - ra - fe -lé.

S'az és ró-zsám

S'az én ró- zsám

26.

va - fe - lé,

A két dallamtag lezajlását *sostenuto* utasítás és visszafele nyíllal jelölt lassítás utáni koronás cezúra függeszti fel. *Tempo I.*-ben folytatódik a dallam az altban, a szopránhoz viszonyítva kvarttal mélyebb fekvésben. A harmadik szakaszt a szoprán (hangszerszerűen) felcsapó tizenhatodmenete készíti elő. Ebben a szakaszban a dallam mindkét szólamban az első szakasz magasságában, ugyanazzal a szólammegosztással és szöveggel tér vissza, de a kíséret különbözik. Ezúttal a szoprán *stretto* imitációja teszi még változatosabbá a feldolgozást. Az altban megismétlődő utótag indulását az alapról a tercre áthelyezett záróhang és a felfutó tizenhatodos melizma készíti elő. A mű *d'-á'* üres kvinttel zárul.

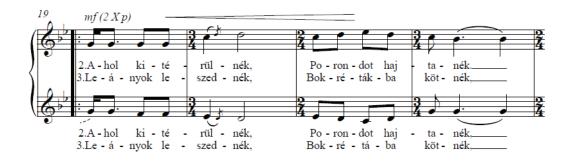
A kórusmű 6/8-os ütemű; a szöveg lírai hangvételének megfelelően a tempó *Andantino, poco rubato*. A második szakasz elején, a *Szeretsz-e még engem rózsám* szöveg bizonytalanságának kivetítéseként változik a tempó és előadásmód: *molto espressivo*; *sostenuto*, balra mutató nyíllal jelölt *meno mosso*, és koronás leállást követően *Tempo I.*-el ellátott folytatás, benne *dolce* utasítással. A dinamika a szakaszok során: 1. a dallam szólamában *mf*, a kísérő szólamban *mf*; 2. az előtagban mindkét szólamé *f*, az utótag dallamé *mp*, a kíséreté *p*; 3. mindkét szólamé *mf*, *dolce*-tól a kíséreté *mp*; a *coda poco a poco diminuendo*, majd *molto ritenuto* után *pp* zárul a mű.

II. 21. Ha folyóvíz volnék

A kórusmű két szólamban indul, a *coda*-t megelőzően az alt, a *Coda* során a szoprán *divisi*-jével négy szólammá fejlődik. Hangterjedelme *g-esz*", hangneme *g-moll*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra és dallamát minden szakaszban a szoprán hozza. A végigkomponált szerkesztésű mű az alt ütemnyi bevezetésével indul, tartott hangja fölött a kvinten lép be a szoprán. Az első, polifon szerkesztésű szakasz során a szoprán dallamsorai az alt tartott hangja

fölött szólnak, a sorok utolsó, tartott hangja alatt az alt imitálja azokat kvinttel mélyebb fekvésben. Ütemnyi átvezetés után a második-harmadik szakasz (ismétlőjelek között) izoritmikus, ellentétes irányú dallamvezetéssel (27. kottapélda), az utótagtól az alt *divisi*-jével gazdagítja a hangzást. *Da capo al Segno e poi Coda* utasításra visszatér a bevezető és a polifon szerkesztésű első szakasz, majd *coda* zárja a művet. A hatütemnyi *coda* a strófa negyedik dallamsorát dolgozza fel, négy szólamban; pikárdiai terces akkordon zárul. 27.

A Parlando tempójú kórusműben 2/4 és 3/4-es ütemek váltakozása teszi lehetővé a lírai szöveg sugallta kötetlen interpretációt. A népdal beszédszerű, kötetlen jellegét a dallamhangok rövid előkéi és utókái teszik hitelesebbé. A dinamika az első és második szakasz során mindkét szólamban mf, a visszatéréskor ill. ismétléskor p; a coda mind a négy szólamában mf indul, poco allargando és decrescendo lassul és halkul a koronás akkordig.

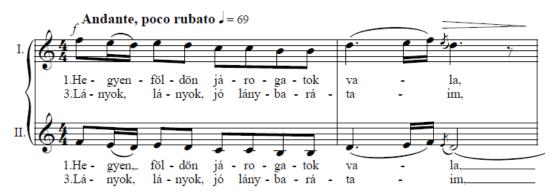
II. 22. Hegyen, földön járogatok

A feldolgozás kétszólamú; hangterjedelme g-f"; hangneme g-mixolíd.

A mű a népdal 3 strófáját dolgozza fel, visszatéréses végigkomponált szerkesztésmódban. Az első és harmadik szakaszban a dallam a szopránban van; első dallamsorát oktávpárhuzamban, izoritmikusan hozza a két szólam (28. kottapélda), a második sorban az alt fél ütem eltolódással, *stretto* imitálja a

szopránt; az utótagban az alt kvinttel mélyebben, *stretto* imitálja a szopránt. A második szakaszban a dallamot az altban találjuk; a szoprán oktávval fennebb, *stretto* imitálja (29. kottapélda). A második szakaszt követően *Da Capo al Fine e poi Coda* jelzés szerint visszatér az első szakasz dallama a harmadik szövegszakasszal társítva. A *Coda*-ban az első dallamsor tér vissza a szopránban, az alt kísérete oktávpárhuzamos kezdés után emelkedő vonallal érkezik a hangnem alaphangjára (*g*'), így az első sor *d*" záróhangjával egyidejűleg a kórusmű üres kvint hangközzel zárul.

28.

29.

Az Andante, poco rubato tempójú mű 4/4-es ütemjelzőjű; a kicsit szabadon jelleget a szakaszok végén szereplő poco ritenuto, és a coda Poco allargando utasítása tükrözi, valamint a dallamhangok rövid előkéi. A mű dinamikai követelményei: első és harmadik szakasz első dallamsorát mindkét szólam f, második

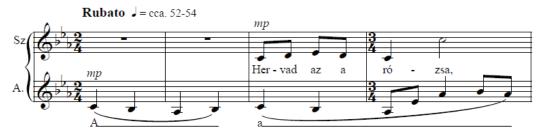
dallamsorától *mp*; a második szakasz alt szólama *f*, a kísérő szopráné *mf*; a *coda f* indul, *crescendo* jut *ff*-ig, majd *decrescendo* zárja.

II. 23. Hervad az a rózsa

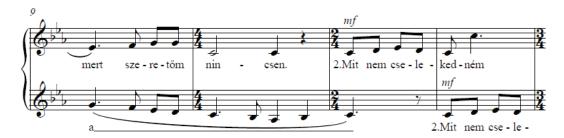
A feldolgozás kétszólamú; hangterjedelme asz-esz"; hangneme c-moll.

A szerző a népdal három strófáját dolgozza fel, végigkomponált szerkesztésben. A dallam mindhárom szakasz során a szopránban van. A feldolgozás szerkezete: az alt kétütemnyi hangulatkeltő bevezetője után indul a fődallam; az első szakasz dallamát az alt kiegészítő ritmusú ellenpontdallama kíséri, amely sóhajszerű, melizmatikus motívumokból épül fel (30. kottapélda); a második szakaszban az alt ütemeltolódással imitál (31. kottapélda); a harmadikban az elsőtől eltérő ellenpontdallammal kísér; a kétütemnyi *coda* anyagát az utolsó dallamsor képezi; pikárdiai terccel zár a mű.

30.

31.

A kötetlen ritmusú, *Rubato* tempójú kórusműben 2/4, 3/4 és 4/4-es ütemek váltakoznak; a harmadik szakaszban *poco agitato* utasítás teszi mozgalmasabbá az előadást; a *coda poco sostenuto*-ja vezet a záráshoz. A lírai hangulatú dallam utókái a kötetlen, *szabadon* előadásmód velejárói. A szakaszok dinamikája: az első szakaszban mindkét szólam *mp*; a másodiktól *mf*; a *coda crescendo* majd *decrescendo* dinamikája vezet a végső *mp*-ra.

II. 24. Hegyek, völgyek között állok

A kétszólamú kórusmű hangterjedelme é-f", hangneme é-fríg.

A kötetlen ritmusú népdal három strófával kerül feldolgozásra, és a dallamot mindháromban a szoprán intonálja.

A feldolgozás végigkomponált: az első szakaszban a dallam unisono indul, de az alt már a második ütemrésztől kilép a szopránnal való párhuzamból, dallamilag és ritmikailag egyaránt. Ellenpontdallamában tizenhatod csoportok, daktilus és anapesztus ritmusképletek egészítik ki a szoprán elmélázó, szomorú hangvételű szövegéhez társult, beszédszerű dallamát; de a nagy és kis nyújtott vagy éles ritmusképletek is a ritmus kiegészítését szolgálják. A szakasz unisono, koronás hangon zárul. A második szakasz ötvözi az imitációt és szabad ellenpontozást (32. kottapélda): az alt stretto imitációszerű, félértékű eltolódással, de a szoprán kezdőhangjához képest (a szöveg hangulatát idézve) szekunddal lennebb és lehajló dallammenetben hozza ellenpontdallamát; a strófa további sorainak imitációja terccel, nónával lennebb, végül oktávpárhuzamban zajlik. A második szakasz végén a szoprán dallamának záróhangja kétütemnyivel meghosszabbodik és még kétütemnyi szünet után lép be a harmadik szakasz vezetődallama. Az alt szólam ez idő alatt megszakítatlanul folytatódik mintegy átvezető részt teremtve a két szakasz között. Ugyanaz a dallam folytatódik kíséretként a kórusmű végéig.

Az alt dallama – az átvezető részben és a harmadik szakasz kíséretében – figurációkból összetett, egy-egy *a-a* szótagra énekelt, nagy ívekben hullámzó melizmatikus motívumok sorozata és mély sóhajtások vagy sírás benyomását keltik (33. kottapélda). A három-négy hangból álló figurációk időtartama egy-egy negyedérték, triolás képletekre felbontva. Az egyenletes negyedlüktetés, a látszólag kötetlen ritmika ellenére, megkönnyíti a csoportos előadást. Egyébként, a tizenkét ütemre kiterjedő, nagyon változatosan hullámzó kísérő-dallam próbára teszi a kórus énektechnikai képességeit. A dallamvonal nagy íve és a figurációs összetétel alapján feltehető az is, hogy a szerző furulyán játszott "keserves" dallam utánzásának szánta a kíséretet.

33.

Az utolsó szakasz figuratív és triolás ritmusú kíséretének hullámzó dallamvonala értelmezhető a hegyek, völgyek közti járás vizuális ábrázolásának, vagy az érzelmi állapot (sóhajtás, sírás) kivetítésének. A szöveg mondanivalójának ábrázolásával hozható kapcsolatba a dallam ambitusának eddig nem tapasztalt nagysága ill. mélysége is, lásd az *é-h-é*' terc nélküli záróakkordot.

A kórusmű tempója *Parlando*, ezzel függ össze az ütemjelző változása: 5/4, 3/4, 4/4. A következő, előadásra vonatkozó, de a tempót is befolyásoló utasításokkal találkozunk: *molto espressivo*, *poco rallentando*, *koroná*s leállás az első szakaszban; *A tempo*, *poco agitato*, *poco sostenuto* és *decrescendo* a másodikban; *poco a poco accelerando* az átvezető részben; *A tempo*, *allargando*, *poco a poco diminuendo* a mű végén. Ugyancsak a *szabadon* tempóval kapcsolatos a dallamhordozó szoprán utókáinak, és a kísérő alt dallami legatóinak alkalmazása. A dinamikai utasítások a szakaszok során *mf*, *f*, *mf* alakul, a mű *ppp* zárul. Az agogikai eszközök közül a szerző a *marcato* jelével él, de a második szakaszban az *Engem anyám megátkozott* szövegének mondanivalóját *ben marcato* kiírással emeli ki.

II. 25. Kerek a szőlő levele

A kórusmű két szólamban zajlik, majd a szervesen hozzátartozó *coda*-ban a szoprán *divisi*-jével három szólamra bővül; a műnek van egy *ossia*-val jelölt, összetettebb *coda*-ja is, amely szoprán 1., 2., mezzoszoprán 1., 2., alt 1., 2. megosztással hatszólamú.

A feldolgozás hangterjedelme f-f"; hangneme bőmásodos d-dór.

A népdal négy strófáját dolgozza fel, végigkomponált szerkesztésben. A dallam szólamokbeli megosztása szakaszonként: elsőben a szopránban; másodikban a szopránban; harmadikban a szopránban, kvarttal magasabban; negyedikben az altban, az első szakaszhoz képest kvinttel mélyebben.

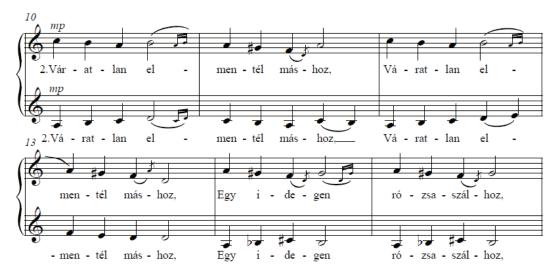
A kórusmű szerkezete: az első szakaszban a szoprán viszi a dallamot, az

alt kisterccel mélyebben, *stretto* (negyedik egységről) imitálja (34. kottapélda); a szoprán utolsó hangjának megnyúlt értéke alatt fejeződik be az alt zárósora. A második szakasz előtagjában a két szólam kisdecima hangközről indulva, izoritmikusan, ellenmozgásban viszi a dallamot (35. kottapélda); az utótag oktávhangközről ellenmozgásban – ugyanitt az altban is megjelenik egy bővített másod kvinttel mélyebben (14. ü. szoprán *f-gisz*, alt *bé-cisz*); a szakasz végén nincs meghosszabbodás. A harmadik szakaszban az előző szerkesztésmódja ismétlődik kvarttal fennebb, szakaszvégi megnyúlás nélkül. A negyedik szakaszban a dallam az altban, a szoprán oktávval fennebb, *stretto* (harmadik egységről) imitálja; a szoprán a strófa zárósorának ritmusszűkítésével kerüli el a záróhang megnyújtását.

34.

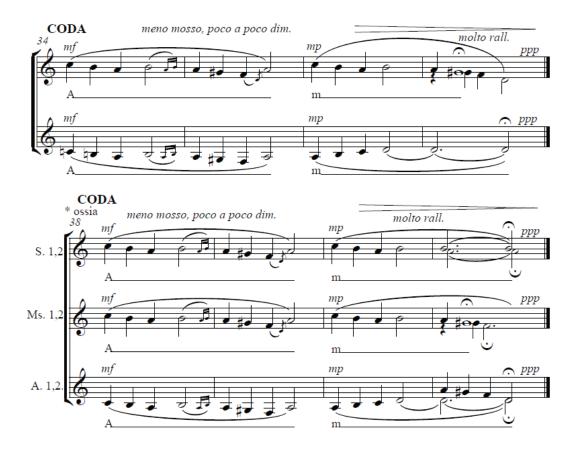

35.

Mindkét *coda* a népdal előtagjának dallamát idézi, oktávpárhuzamban (36. kottapélda). A szólamszámon kívül a *coda*-kat a záróakkordok különböztetik meg egymástól: az első *d-d-gisz* bővített kvarttal zár, amely tartalmazza a dór alaphangját és jellegzetes, felemelt negyedik fokát; a második *d-d-f-gisz-á-h* hangfürttel zár, amely a hangsor szinte minden fokát tartalmazza.

36.

A feldolgozás tempója *Andantino, poco rubato*; ütemneme 5/4. A *kicsit szabadon* jelzés kedvez a dallamhangokhoz tartozó utókák beiktatásának, ugyanakkor megkönnyíti a szakaszok elején található, a tempót is befolyásoló *con passione, poco meno mosso* és *poco sostenuto* előadásmódot.

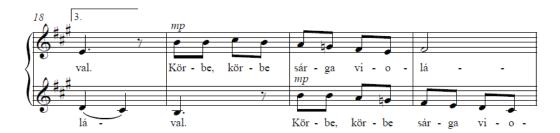
A dinamikai jelzések szakaszonként, a szövegi tartalom függvényében változnak: az elsőben *mf*; a másodikban *mp*, *crescendo*; a harmadikban *f*; a

negyedikben a dallamhordozó altnak *mf*, az imitáló szopránnak *mp*, a mű végén mindkét szólamnak *mp*. A *coda*-k mindegyike *meno mosso*, *poco a poco diminuendo* után *ppp* zárul.

II. 26. Gyere mátkám

A mű kétszólamú, a *Coda*-ban a szoprán *divisi*-je a szólamok számát háromra bővíti; hangterjedelme *h-fisz*"; hangneme *bőmásodos é-dór*.

A népdal három strófáját dolgozza fel a szerző, strófikus szerkesztésben, a szakaszokat követő terjedelmes *coda*-val. A dallam végig a szopránban található. A *coda* a dallam utótagját ismétli meg (8 ütem), majd ennek anyagát szövögetve (13 ütem) három szólamban, augmentáltan, a végére felerősödve (37. kottapélda, az egyidőben megjelenő *g-áisz* bőmásod). 37.

A tempó és előadásmód *Allegretto, grazioso*; az ütemjelző ugyan hiányzik a kéziratos kottából, de az értékek ütembeosztása szerint 2/4. Az előadásmódhoz tartoznak az utókák, egyikükre *glissando*-s érkezés – ezeket a nem túl nagy tempó teszi lehetővé. A dinamika a három szakasz során egységesen *mf*; a *coda*-ban annál mozgalmasabb: *mp* indul, *poco a poco crescendo al Fine, poco a poco allargando, poco a poco crescendo, molto sostenuto, crescendo, ff zárul a mű.*

II. 27. Madár, madár, kicsi madár

A feldolgozás háromszólamú, az utolsó ütemben a szoprán *divisi*-jével négyszólamú; hangterjedelme *fisz-é*"; hangneme *fisz-moll*.

A népdal két strófával kerül feldolgozásra és dallamát végig a szopránban találjuk. A végigkomponált mű első szakaszát a mezzoszoprán és alt á-é kvintje indítja, negyed értékkel a dallam kezdése előtt. Ez azért lehetséges, mert a kötetlen ritmusú *parlando*, azaz *beszédszerű* előadásmódot kiaknázva, a (második szakasz kezdősorában látható) 2/4 és 4/4-es ütempárt a szerző 3+3ra módosította. Igy a dallam kezdősora a kísérőszólamok kvintje után indul, a sorvéget pedig ritmusszűkítéssel a 3-as ütemhez igazította. A kísérőszólamok hosszú értékei az előtagban akkordkiegészítésként támasztják alá a szoprán dallamát; az utótagban egymással izoritmikus viszonyban ellenpontozzák a fődallamot. A második szakasz feldolgozása polifónikus szerkesztésű: a szoprán dallamát ütemmel később, kisterccel mélyebben imitálja az alt, a mezzoszoprán csak a 3. ütem második egységén lép be az alt ritmusához igazodó dallamával (38. kottapélda); a szakasz utótagjától visszatér az előző szakaszban alkalmazott, a mezzoszoprán-alt izometrikus, a szopránhoz viszonyítva imitatív, ugyanakkor kiegészítő ritmusú, akkordikus kísérete. A szoprán dallamának utolsó, fisz hangja meghosszabbodik: egyfelől teret nyújt az imitáló szólamok utolsó dallamsorának lebonyolítására, másfelől átível a művet záró, kétütemnyi coda

végéig (39. kottapélda). A *coda* fődallama, a strófa zárósorának ismétlése, így átkerül a mezzoszopránba, amit az alt ellenpontoz. Az utolsó ütemben a szoprán *divisi*-jében a szoprán II. dallama frígesen zár, a záróakkord alterációval a pikárdiai terces *fisz-aisz-cisz-fisz* akkorddá egészül ki. 38.

poco a poco dim.

pp

u - rak en - ged- nék. Hogy-ha u - rak en - ged - nék.

u - rak, u - rak, u - rak en - ged - nék. attacca

A tempó és előadásmód *Parlando, molto espressivo* – ezzel összhangban áll az ütemnem váltakozása: 3/4, 2/4, 4/4. A feldolgozás során előkék és utókák csak a népdal hangjainak díszítéseként fordulnak elő, így az első szakaszban csak a szoprán szólamában, de a második, imitációs szerkesztésű szakasz során előfordul az altban is. A kórusmű dinamikai eszköztárában a *mp*, *mf*, *f*, *poco a poco diminuendo*, *decrescendo*, és *pp* jelzések szerepelnek. A *marcato* agogikai jelekkel csak

a második szakaszban él a szerző, az imitációs belépéseket emelve ki általuk.

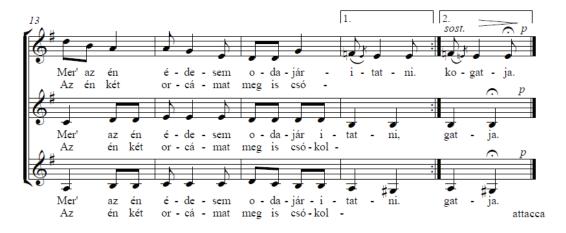
Birtalan József ehhez a műhöz *attacca* kapcsolja a másik két, háromszólamú feldolgozást, a *Szeretem, szeretem* és Énekeljünk, énekeljünk címűt.

II. 28. Szeretem, szeretem

Szólamainak száma három; hangterjedelme g-é"; hangneme é-moll.

A népdalt két strófával dolgozta fel a szerző, strófikus szerkesztésmódban. A dallam mindkét szakasz során a szopránban van, a mezzoszoprán és alt az akkordkíséretet biztosítja, komplementer ritmusban. A két szakasz ismétlőjeles írásmódban szerepel, 1.-2. volta-val. A zárlat során a szopránnak lefele vezető, alterált fríges menete van, az alt szintén lefele menő alterált hanggal, szextpárhuzamban lép a pikárdiai tercre (40. kottapélda). A három szólam gisz-h-é dúr szextakkordja (ami nem tökéletes egészzárlat) attacca vezet a következő kórusműre.

40.

A tempó és előadásmód *Allegretto giocoso*; az ütemnem 2/4. A dinamika az első szakaszban mindhárom szólamban *mp*, a másodikban *mf*, a szakaszok utótagjának előadásmódja *dolce*, a *seconda volta*-ban *sostenuto* és *decrescendo* vezet a *p* dinamikájú, koronás záróakkordra.

II. 29. Énekeljünk, énekeljünk

41.

A kórusmű két szólamban indul; a második szakaszban a szoprán és alt divisi-jével négyszólamú; a harmadik szakasz három szólamban indul, de a végén és a coda végéig az alt divisi-jével négyszólamúvá lesz. Hangterjedelme á-f'; hangneme á-moll.

A népdal három szakasszal kerül feldolgozásra. A dallam az első és második szakaszban a szopránban, a harmadikban kvinttel mélyebben az altban, a *coda*-ban mind a négy szólamban található.

A feldolgozás végigkomponált. Az első szakasz két szólama oktávpárhuzamban mutatja be a dallamot. A második szakaszban mindkét szólam osztódik: az előtagban a szoprán I.-II. kvartpárhuzamban hozza a dallamot, az alt I.-II. egész értékekben, kvintpárhuzamban kíséri a szoprán szólamokat; az utótagban a szoprán I. hozza a dallamot, a szoprán II. izoritmikusan ellenpontozza a szoprán I.-et, míg az altban elmarad és hosszabb értékekben kíséri a felső szólamokat (41. kottapélda).

A harmadik szakasz polifon szerkesztésű: a dallamot az alt hozza, a mezzoszoprán nagy szekunddal magasabban, stretto imitál, a szoprán az althoz képest kvinttel fennebb, a mezzoszopránhoz képest ugyancsak stretto imitál. A szakasz utótagja megismétlődik, de átkomponált szerkesztésben: a dallam felkerül a szopránba, kvinttel magasabban, a negyedik dallamsor pedig, a csúfolódó Bodó János lesz a veje szöveg mondanivalóját vetíti ki augmentációval és – az alt divisi-jével – ismét négy szólamban (42. kottapélda). A szakasz végét cezúra választja el a coda-tól (42. kottapélda, 30. ü.). A coda anyagát az utolsó dallamsor unisono ill. oktávpárhuzamú ismétlése képezi, az alt korábban indított divisi-jével.

A moll hangnem záróakkordjára – akárcsak az előző kórusműben – az alt I. *bé-á* fríges alterált hangja vezet; az alt ugyanúgy félhang-lépéssel (*d-cisz*) vezet a pikárdiai tercre, csakhogy az *á-cisz-é* záróakkord ezúttal egészzárlat. 42.

A tempó *Pesante*; ütemneme *alla breve*. A dinamika a szakaszok során: *f*; *f*; *f*, valamint *A témát kiemelve* bejegyzés, a többi szólamé *mf*; az átkomponált ismétlés szólamai egységesen *f*, majd *poco sostenuto*; a *coda Pesante poco allargando*, *crescendo*, és *ff* zárul a mű. A harmadik szakasztól kezdve a *marcato* agogikai jel fontos szerepet tölt be a téma kiemelésében, a *coda*-ban pedig a *pesante* nyomatékosításában.

Következtetések

A kórusgyűjtemény 29 darabjában a szerző nagyon változatosan alkalmazza a népdalok feldolgozásmódjának zenei kifejező eszközeit, melyeket alább csoportosítva foglalunk össze. Ez a sokszínű eszköztár kölcsönös meghatározottságban van a feldolgozott népdalok zenei sajátságaival, nem kevésbé a népdalszövegek hangulati tartalmával.

Hangnemek

A kórusművek többsége természetes moll (eol) vagy moll jellegű *modus*ban van; a dúr jellegű hangnemek ritkábbak:

*leggyakoribb az *é-moll* (2, 13, 28. sz.) és *á-moll* (3, 15, 29. sz.), ritkábbak: *d-moll* (14, 20. sz.), *g-moll* (18, 21. sz.), *c-moll* (23. sz.), *fisz-moll* (27. sz.);

*moll jellegű *modus*-ok: *d-dór* (12, 17. sz.), *é-fríg* (24. sz.); bőmásodos *d-dór* (25. sz.) és *é-dór* (26. sz.) ;

*dúr, illetve dúr jelleg: *G-dúr* (4, 6, 7, 10. sz.), *g-mixolíd* (22. sz.).

Hangnemi kitérés:

*á-é-á-moll (11, 16. sz.); é-h-é-moll (1. sz.); G-C-G-dúr (5. sz.), F-C-F-dúr (9. sz.);

*dúr/moll jelleg: f-jón/mixolíd-dór (19. sz.);

*bimodális feldolgozásmód: második fokon záró F/G-dúr (8. sz.).

Polifon szerkesztésmód

A végigkomponált művekben a szakaszok folyamán az imitáció hangköztávolsága változhat, vagy a polifon szerkesztésmód különböző eljárásai követhetik egymást (ezeket az első szakasz alapján soroltuk be, feltüntetve a folytatást).

Teljes vagy részleges imitáció, eltérő magasságban (a hangközök távolsága szerint): oktáv (17. sz.); kvint (21. sz.); kvint, szekund, *stretto* (19. sz.); kvárt (1. sz.); kvárt, szekszt, *stretto* (8. sz.); terc (16. sz.).

Stretto imitáció: kvárt (19, 20. sz.); terc, szabad ellenpont (25. sz.); terc, kvint (5. sz.); prím, kvint (22. sz.).

Tükörimitáció (6. sz. Coda).

Ritmusimitáció és szabad ellenpont (4. sz.).

Szabad ellenpont (3, 5, 9, 10, 11, 13, 18, 24. sz.); szabad ellenpont, prím imitáció, szabad ellenpont (23. sz.); szabad ellenpont, terc imitáció, szabad ellenpont (27. sz.); szabad ellenpont, stretto szekund, kvint (29. sz.).

Forma

Strófikus feldolgozásmód: 2, 3, 4, 6, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 26, 28. sz.

Végigkomponált feldolgozásmód: 1, 5, 7, 8, 11, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29. sz.

Visszatérő szerkezet: 5, 9. sz.

Bővítések:

*bevezető (7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 20, 21, 23. sz.);

*átvezető (11, 13, 24. sz.);

*coda (2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 29. sz.);

*két, ossia-val jelölt coda (25. sz.).

A refrének szerepe: a 7.sz. coda-jában; a 11.sz. utolsó szakaszának kísérete valamint a coda mindkét szólama a refrén anyagából szövődik; 12.sz. coda-ja; 18.sz. 1-2. volta-ja.

A népdalnak egyik szólamból a másikba történő váltása történhet:

- strófánként, azonos magasságon vagy transzponálva: kvarttal mélyebb 1, kvinttel mélyebb 5, 15, 29, 25. sz. második szakaszában a szoprán kvarttal magasabban, harmadik szakaszában az alt az első szakaszhoz képest kvinttel mélyebben, ami a második szakasznál oktávval mélyebb;
- a strófa megoszlik két szólam között a 8. sz. harmadik szakaszában;
- párbeszédes
 - *szóló/tutti formában: 6, 3. sz.;
 - *szólamok közötti párbeszéd: a 20. számban a dallam párbeszédszerűen megoszlik a két szólam között úgy, hogy az előtagot a szoprán, az utótagot az alt intonálja.

A feldolgozásmód egyéb kifejező eszközei:

- zenei képzettársítás (a szöveg mondanivalójának kivetítése): 3. számban a 12-ik sornál, 24. számban az utolsó dallamsor kíséretében a triolás menet az érzelmi állapot (sóhajtás, sírás) kivetítése;
- tempóváltás: 11. sz. a gúnydal szöveg mondanivalóját vetíti ki augmentációval majd hangutánzással (harang); 12. számban hangutánzó dudakíséret (két hangon mozgó ostinato);
- ütemjelző változása a kötetlen ritmusúaknál: 24, 27. sz.;
- a tánc imitálása dobogással, pattintással: 12, 14, 18. sz.

Birtalan József Lakodalmas énekek

A Lakodalmas énekek – Öt lakodalmas ének nőikarra című művét Birtalan József 1974-ben komponálta, 1975-ben a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola és Filharmónia Nőikara mutatta be, nyomtatásban 1976-ban látott napvilágot. A kórusszvit szövege román fordítással is el van látva: *Cîntece de nuntă*.

I. tétel: Bőg a bárány

A népdal Jagamas – Faragó Romániai magyar népdalok című kötet 115. szám alatt szerepel, Marosmagyaróról való gyűjtés.

A dallam *lá*-pentaton hangkészletű, *ti* pienhanggal, 11 szótagú, négysoros.

Sorvégző kadenciái 4 b3 b3 1.

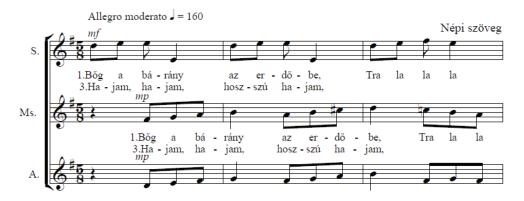
A dallamtípus egyértelműen 11 szótagú, 4+4+3 szótagú tagolással. Viszont a verssorok 8 szótagúak, így a záróképletekre szövegpotló szótagok kerülnek. Emellett az első dallamsor kezdőmutívuma megismétlődik, ennek következtében a szövegpótlás 7 szótagúvá bővül: 4+4 (verssor) +4+3 (pótszótagok).

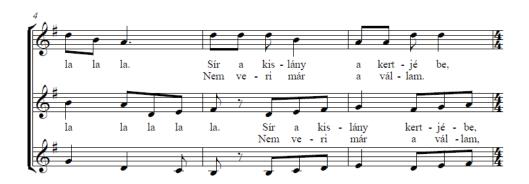
A ritmusszerkezet 2+3 tagolású 5/8-os ütembe osztható, aszimmetrikus képlet. Az 5/8-os képletek az Erdélyben általánosan használt "belső rubato" következményei, vagyis a 8 szótagos 4+4 nyolcadlüktetésből minden negyedik szótag meghosszabbodik. A három szótagú záróképletek megőrzik a 11 szótagú dallamokra jellemző 4/4-es terjedelmet.

A feldolgozás három szakaszból és *Coda*-ból épül fel. A feldolgozásban – a nyomtatott forrásban levő változattól eltérően – a dallam első és második ütemében az utolsó kvintugrás helyén oktávugrás van.

Az első szakasz hangneme *é-moll*. A dallam a szopránban van. A mezzoszoprán és alt szabad ellenponttal, a ritmus metrikus eltolódásával imitál, vagyis a szoprán ritmusához képest két nyolcaddal tolódik el (1. kottapélda).

1.

A második, *h-moll*ban lévő szakaszban a dallam az altba kerül át, egy tiszta kvárttal mélyebben. A kísérő szólamok itt is metrikai eltolódásokat hoznak.

A harmadik szakasz *Da Capo*-val tér vissza. A tételt négyütemnyi *Coda* zárja, amely a harmadik szakasz zárósorát hozza vissza a szopránban és altban elosztva. A kíséretben elmaradnak a metrikus eltolódások (2. kottapélda).

2.

II. tétel: Jőnek, jőnek

A népdal Jagamas – Faragó Romániai magyar népdalok című kötet 282. szám alatt szerepel. Egyike a közismert kalotaszegi lakodalmas énekeknek Mákófalváról.

A népi dallam leegyszerűsített ritmussal kerül feldolgozásra. A dallam ötsoros, bővűlt strófa. Az utolsó dallamsor az alaphangon és kvinten mozgó toldalék, amelyet szöveghelyettesítő (*jaj, jaj, jaj*) szótagokkal énekelnek. A dallam szerkezete ilymódon ABCB_vD (ahol D a toldalék). Kadenciarendje 4 b 3 4 4 1.

A ritmusszerkezetben a nyolcszótagú alapképleten belül a szótagpárok rövid-hosszú, vagy hosszú-rövid hármas lüktetéssé alakulnak át. De ezek tulajdonképpen triolás alkalmazkodások, amit a szerző ugyanúgy, mint a népdallejegyzésben szokásos, 6/8-ban jegyez le.

A dallam hangkészlete *lá*-végű pentaton alaphangkészlet, egy idegen hang a *fá* hang, a szext.

Birtalan három szólamban dolgozza fel, de az alt helyenként kettéválik (*divisi*). A tétel hangneme pentaton vázra épülő *fisz-moll*.

A három szakasz két részben kerül feldolgozásra. A tételt kétütemnyi üres kvintekből álló *ostinato*-s bevezető indítja. Az első rész a szöveg első és második szakaszát tartalmazza. Az üres kvintekből és kvártokból álló *ostinato* az első három dallamsort kíséri, a negyedik dallamsor az altban is megjelenik. A három szólam együtt a legtöbb helyen kvart/kvint és szekund akkordokat szólaltat meg. Az első és második szakasz kíséretében megszólaló akkordok modális harmonizálásra utalnak, helyenként pentaton szeletek szólalnak meg függőleges helyzetben, pl: *á-é-fisz* (2. ütem), vagy *á-é-gisz-h* (3. ütem), vagy *á-é-fisz-h* (4. ütem), vagy *á-é-gisz-á* (5. ütem, 3. kottapélda).

Tehát a harmonizálás nem a tercre épülő akkordokat használja, hanem a dallamban létező pentaton szeleteket építi egymásra. Érdekes még e harmonizálásban, hogy a dallam első felében, amely a pentaton magot (á, h, cisz) domborítja ki, az ostinato kíséret legmélyebb hangja az á hang, éppen a pentaton hangnem első rendű pillére. Az első és második szakasz utolsó két ütemében már polifonikussá válik a kíséret és unisono zárul.

Ritmus szempontjából a szólamok ritmikailag és metrikailag párhuzamosan haladnak, tehát az együtthangzás homofon jellegű.

A harmadik szakaszban a dallam szintén a felső szólamban van, a kíséret metrikailag, ritmikailag párhuzamos, homofon jellegű. Itt már terc- és szekundakkordok is megszólalnak, tehát már nem annyira hangsúlyozott a kíséretben a pentaton jelleg.

3.

A befejezés *ossia*, tehát kétféle megoldás található, egy egyszerűbb és egy körülírt változat (4. kottapélda). Mindkét változatban a zárófordulat legmélyebb

szólama visszahozza az előző ütem felső szólamának ritmikáját, amivel kompenzálja a záróképlet hosszan tartott hangjait.

Az egyszerűbb változat *fisz-aisz-fisz* üres kvinten zár. A második megoldásban melizmatikusan továbbképezi a záróképletet és ezzel mozgalmasabbá teszi azt. Akkordikusan a *d-fisz-gisz* visszautal az előző pentatonikus feldolgozásra. Tehát a két záradék szólamai, azok dallamai különbözőek.

4.

^{*} Amennyiben tovább megyünk a harmadik tételre, úgy az ossia változatot énekeljük!

A szerző a partitúra végén magyarázatot ad az *ossia* használatmódjára. Az első változat határozottabb változata arra az esetre utal, ha a tételt önállóan adják elő. Az *ossia* a folytatást készíti elő.

III. tétel: A kapuban a szekér

A tétel *Allegro* tempója és feszes ritmikája az előzőktől lényegesen különbözik. Alapritmusa nyolcadlüktetéses. Sormérete 7 szótagú, a ritmus nyolcadmozgása a hétszótagú vers elemi ritmikus vetülete. A szöveg motívumainak tréfás utalásai alapján az énekelt táncszók közé sorolható.

Lajtha László, aki e dalt elsőnek gyűjtötte, azt írja, hogy az asszonyok akkor éneklik, mikor a menyasszony kelengyéjét felrakják a szekérre. A dal megtalálható Lajtha László *Széki gyűjtés*ében az 56. szám alatt. Későbbi gyűjtésből a Jagamas – Faragó kötet 228. száma alatt található.

A lá-végződésű pentaton dallam négysoros, kadenciarendje 5 5 5 1. Dallamszerkezete AA_vBB_k.

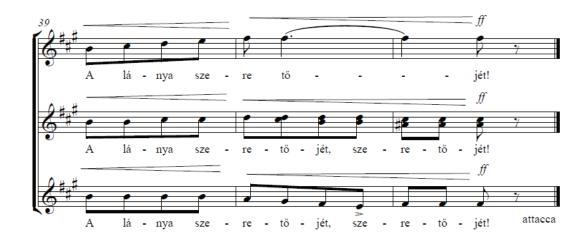
A feldolgozás *fisz-moll* hangnemű és három szakaszt tartalmaz. Mindhárom szakasznál az első két verssort határozatlan magasságokon, azaz kiáltva szólaltatja meg a mezzoszoprán és az alt. A többszólamú szerkesztés végig homofon.

Az első szakaszban a teljes dallam előbb a szopránban szólal meg, majd a második és harmadik dallamsor megismétlődik az altban oktávval mélyebben. Háromütemnyi átvezetés után következik a második szakasz, ugyanazzal a szerkezettel és kísérettel, valamint az átvezető résszel. Ilyenformán ebben a két szakaszban a vers minden sorpárja kétszer hangzik el (kiáltva, majd az előtag énekelve az 1-2. verssorral, végül az utótag a 3-4. verssorral).

A harmadik szakasz énekelt része és kísérete három dallamsorban az előzőkkel egyezik, a negyedik sor hét ütemnyire bővül a dallam variációjával, ami a záróhangot oktávval magasabbra helyezi.

5.

IV. tétel: A menyasszony szép virág

A dal Lajtha László Széki gyűjtés 55. száma alatt található meg először.

A dallam fríg hangsorú, melyben két módosított hang fordul elő. Az első sorban a hangsor szextje van felfele módosítva, az utolsó ütemben a harmadik fok felemelése kromatikus (bőmásodos) fríg zárlatot hoz.

A dallamstrófa sorai két 8 vagy 7 szótagos vers méretére bővűltek. A dallamvonal ereszkedő, ami egyúttal kvintismétlés nyomait hordozza. Ezt bizonyítja a sorok kadenciájának rendje, melyek 4 5 VII 1 fokokon helyezkednek el, ahol a 4 kvint-megfelelője a VII, és az 5 kvint-megfelelője az 1. A dallamban kvintismétlések nincsenek, de a párhuzamos sorok – az első és harmadik, valamint a második és negyedik sor – kadenciái kvinttávolságra vannak.

A feldolgozás tempója *Andantino*. Három szakaszt hoz, melyek közül az első és második ismétlés. A háromszólamú feldolgozásban néhány helyen a mezzoszoprán szólama oszlik kétfele (*divisi*).

Az első és második szakaszban kezdetben mindhárom szólam ritmikailag együtt mozog, nyolcadlüktetésekben, homofon szerkezetű. A második szakasz második felében a kísérő szólamok negyedlüktetésre váltanak

át összevonással, helyenként párhuzamos tercmozgásban, máshol ellentétes mozgásban, a szakasz utolsó négyszótagnyi zárlatánál *unisono*-ban.

A harmadik szakasz kíséretében a mezzoszoprán és alt polifon jellegűvé válik. Minden sorkezdetnél kontratimppel indul a második ütemrészen és nagy szinkópával váltakozik (6. kottapélda).

6.

A tétel dúr hármashangzattal, *gis*z-szel zár, ami a modális harmonizálásban a fríg dallamoknál általános jelenség.

V. tétel: Nincs több kutya a faluban

Szatírikus szövegű, énekelt táncszó jellegű mulatódal. Tempója gyors, *Allegretto giocoso*. A ritmus 6/8-os képletekre épül. Dallama nyomtatott forrásban nincs meg. Lelőhelye azonosítatlan.

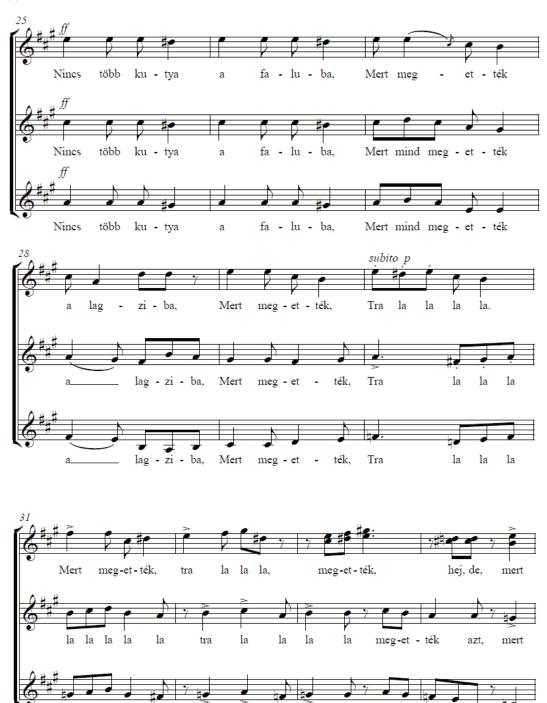
Az ABB_k szerkezetű dallamszakaszokra 2-2 verssort énekelnek, a második verssort ismétlik. Hangsora *dúr pentachord*.

A feldolgozásban a 6/8-os kíséret sok helyen felbontásokkal a dallam trocheus és jambus váltakozása helyén 3/8-os lüktetéseket hoz, tehát mozgékonyabbá válik. Ugyancsak a kíséretben több helyen kontratimpek találhatók, vagyis a ritmus-imitáció eltolódik egy nyolcaddal. A zárórészben emiatt szinkópaláncok alakulnak ki. Mindezek az eszközök rendkívűl élénkítik a darabot, aszimmetrikus jelleget kölcsönözve a trocheus-jambus szembeállítása révén.

A feldolgozás öt szakaszból áll, melyek közül az első-harmadik-ötödik szakaszban a dallamot a szoprán intonálja. A második és negyedik szakaszban az alt kvinttel mélyebben hozza a dallamot, mindhárom szólam szövegpótló szótagokat énekel. A szólamok szöveghasználatával párhuzamosan a szakaszoknál hangnemváltás van: Á-dúrban van az egy-három-öt és É-dúrban a kettő-négy.

Az ötödik szakaszban az első szakasz két dallamsora és szövege változatlan kísérettel tér vissza. Ezt követően, a harmadik dallamsor kezdő és zárómotívuma közé kötetlen szerkezetű bővítő rész ékelődik. Ebben a játékos jellegű részben, hangnemi kitérésekkel variált dallamtöredékek, valamint szövegtöredékek és pótszótagok váltakoznak. A feldolgozott dallam harmadik sorának motívumai által határolt, mozgalmas bővítés *Coda*-szerű szerepet kap a tétel keretében (7. kottapélda).

7.

la

la

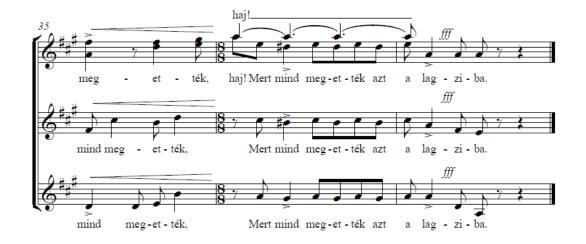
la hej! De meg - et - ték,

mert

la

la

la la la la

Következtetések

Birtalan József a *Lakodalmas énekek* című nőikarra írt művében Erdély különböző tájegységeinek jellegzetes lakodalmi dalait használja fel, tételek szerinti sorrendben: 1) Felső Marosmente, Régen környéke, Marosmagyaró; 2) Kalotaszeg, Bánffyhunyad környéke, Mákó község; 3-4) Mezőség, Szék község; 5) a tétel dallamának lelőhelye azonosítatlan. Kérdésünkre, hogy a dallamok az ő gyűjtései-e, a szerző azt válaszolta, hogy egyik sem, azokat különböző helyekről szedte össze, mint már leírt dallamokat.

Folklorisztikailag, műfajilag a dalok a lakodalom alkalmához, annak különböző momentumaihoz kötődnek: menyasszonybúcsúzó, a menyasszony távozása a szülői háztól, kelengyevivés, érkezés a vőlegényi házhoz, lakodalmi mulatódal.

Az öt dallamból négy a régi stílusba tartozik, ereszkedő dallamvonalú pentaton és fríg dallamok lévén. Az ötödik dallam a kisambitusú újabb rétegbe tartozik és dúr jellegű.

A ciklus dinamikája a táncszvit felépítését követi. A tempók sorrendje: *Allegro moderato*, *Andante*, *Allegro*, *Andantino poco rubato* és *Allegretto giocoso*. A hangnemek sorrendje: I. tétel é-moll – h-moll – é-moll; II. tétel fisz-moll; IV. tétel é-fríg; V. tétel Á-dúr.

Birtalan József Lassú és gyors – Két népdal vegyeskarra

A mű 1958-ban keletkezett, a Pedagógiai Líceum kórusa számára. Az 1958-as bemutatón a szerző felesége, Birtalan Judit vezényletében csendült fel.

A Lassú és gyors Két népdal vegyeskarra című alkotásnak a szövege Doină şi joc címmel román fordításban is létezik.

A négyszólamú vegyeskari mű két tétele a lassú-gyors táncpárok példáját követve, egy *Parlando* és egy *Con moto* előadásmódú, a *Te túl, rózsám, te túl* és az Én istenem, adj egyet szövegkezdetű népdal feldolgozását fűzi össze.

I. tétel Te túl rózsám (Dincolo de codru)

I. 1. Az első tételben feldolgozott népdal előadásmódja *parlando*, amivel együtt jár a kötetlen ritmusszerkezet, melyben a nyolcad értékű lüktetések sorát helyenként hosszan kitartott hangok szakítják meg. A hangsor félhang nélküli pentaton, relatív értelmezésben *lá-végű*. A dallam járására jellemző, hogy nagyobbrészt a pentaton magon mozog, de első részében a magas (szeptim, oktáv) fokokat is érinti. Ezek alapján a *pszalmodizáló* stílusba tartozik.

Kadenciarendje: 8 $\flat 3$ $\flat 3$ | $\flat 3$ $\flat 3$ 1. A hatsoros szakasz négy sorosra vezethető vissza: mindkét dallamtag variált sorismétléssel bővült ki, a főzárlat a harmadik sornál van. Szerkezete A B B_v | A B B_k. Mivel a vers szakaszai csak négy sorból állnak, a dallam hat sorához igazodva, minden sorpárnál a második verssor megismétlődik.

A népdalt Kodály Zoltán 1910-ben gyűjtötte, Csík megyében, és *A magyar népzene* című könyvének példatárában a 171. szám alatt közölte. A feldolgozás szövegéből a Kodály közölte második és harmadik szakasz feltehetően azért maradt ki, mert tartalma megszakítja a gondolatmenet összefüggését. Ettől eltekintve, a szöveg ugyanaz. Kodály dallamlejegyzésével

összevetve, néhány jelentéktelen ritmikai eltérés is található: a hosszan kitartott hangokat Kodály helyenként koronával jelezte; ezek helyén – a többszólamú partitúra kívánalmainak megfelelően – pontosan mérhető értékek találhatók. Feltehető, hogy az eltérések a szerző módosításai, de nincs kizárva, hogy a feldolgozott változat egy későbbi, helyi gyűjteményből származik.

I. 2. A kórusműben – akárcsak Kodály lejegyzésében a törtszámok nélküli, csupán ütemvonalakkal jelölt metrikai tagolásban – a hatszótagú verssorokra énekelt dallamsorok ütembeosztását a nyolcad értékűnél hosszabb hangok helye tagolja 3+3 vagy 4+2 szótagnyi egységekre, ami 3/4, 4/4 vagy 2/4-es ütemek váltakozását eredményezi. A polifonikus feldolgozásban azonban, a szólamok önállósága okán, az ütemkeretek jelzésértékűvé válnak.

A feldolgozásban a hangnemváltás és a fődallam szólambeli elhelyezése a népdal szövegének tartalmi tagolását követi. Műfajilag a *keservesek* közé tartozó szöveg tartalmában három egységre tagolható:

*α-szövegrész a távol élő kedves miatti bánat (első szakasz utótagja: Én meg innen sírok A bánat mezején) és a találkozás vágyát sugalló kérdés (második szakasz előtagja: Szeretném még tudni Mikor lészen neked visszafordulásod?);

*β-szövegrészben a *válaszok* a kilátástalanságot fejezik ki a lehetetlen

képzettársítások sorával (második szakasz utótagja: *Mikor tűzhelyeden Csukros rózsát látok*; harmadik szakasz: *Mikor két szem búza Tíz kalangyát terem, Két gerezd szőlőből Tíz veder bor lészen*);

*γ-szövegrész a lemondás (negyedik szakasz előtagja: Csak azt tudd meg, rózsám, Hogy sohase lészen).

A kísérőszólamokban a hangkészlet hétfokúvá, természetes mollá egészül ki (elszórtan módosított fokokkal; csak a leszállított második fok jelenik meg több helyen). A hangnemváltás és a dallam szólambeli elhelyezése a három részben a következő:

α-szövegrészben *é-moll*, a dallam a szopránban (első és második szakasz), β-szövegrészben *é-moll* – folytatás a tenorban, majd *á-moll* a basszusban (harmadik szakasz),

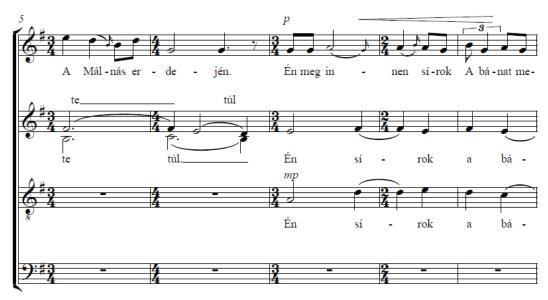
γ-szövegrészben *é-moll*, dallam a szoprán szólamban (negyedik szakasz).

A szólamok száma kiírás szerint a hagyományos vegyeskari felállást mutatja, a feldolgozás során azonban az alt és tenor két, a basszus pedig három szólammá oszlik. A divisi-k eloszlanak a szakaszok során és a polifon szerkesztés eredményeként általában három-, négyszólamú a mű. Szólamszám-emelkedés a szöveg sugallta drámai helyeken fordul elő: a második szakasz kérdése, a Szeretném még tudni Mikor lészen... hatszólamú; a harmadik szakasz válaszai, a Tíz kalangyát terem és Tíz veder bor lészen ötszólamúak; a legdrámaibb negyedik, A tempo, Appassionato előadásmódú szakasz lemondása, a Tudd meg rózsám... hétszólamú felrakásban van, de a szakasz és a feldolgozás végére (Zöld levele lészen) ötszólamúvá "szelídül".

A szólamok belépésének sorrendje: szoprán, alt I.-II., tenor, basszus I.-II.-III. A feldolgozott dallamot az egyes szólamok a tétel során a következő megosztásban szólaltatják meg: az első szakasz a szopránban; a második előtagja (kérdés) a szopránban, utótagja (válasz) a tenorban; a harmadik szakasz előtagja egybeeséssel indul a basszusban, utótagját oktávpárhuzamban hozza a tenor és a basszus; a negyedik szakasz előtagját a szoprán indítja az alt I.-II. ellenpontdallamával, melyhez a tenor és basszus akkordkísérete társul (a dallamsor harmadik negyedértékétől), de az utótag stretto imitációban szólal meg a szoprán-tenor-basszus-alt sorrendű belépéseivel.

A fődallamot *kísérő szólamok ritmusa*, az állandó mozgást biztosító komplementer ritmika elvének értelmében kompenzálja a dallam ritmusát: az első szakaszban (α-szövegrész) hosszan kitartott, álló hangértékű akkordkíséretet lát el az alt I.-II. és tenor szólam (1. kottapélda).

1.

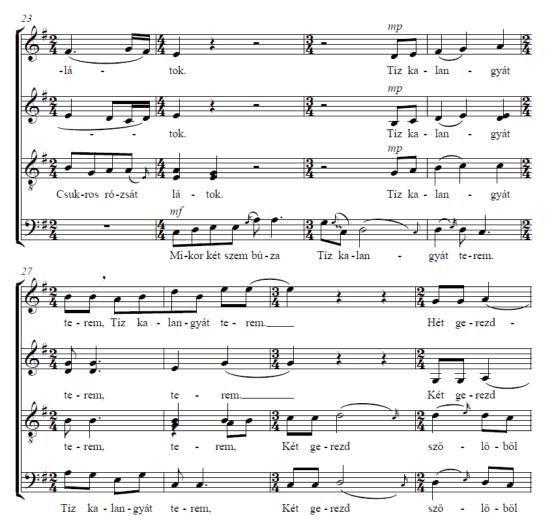
A második szakasszal kezdődően lép be a basszus I.-II., de a 3. verssor *Visszafordulásod?* szövege a szoprán-tenor-basszus imitációjában szólal meg, mintegy visszhangozva a kérdést (2. kottapélda).

2.

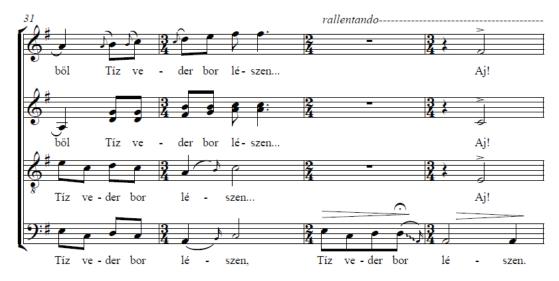
A harmadik szakasz (β-szövegrész) előtagjában a basszus kvinttel mélyebb dallamát a szoprán-alt I.-II.-tenor kíséri, 3. verssorát negyedértékű

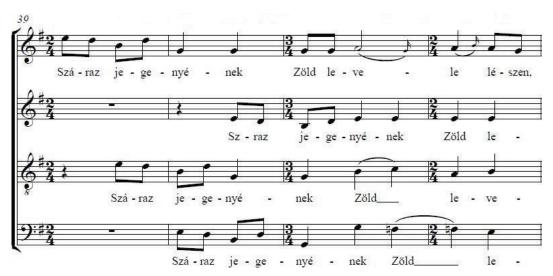
eltolódással a szoprán az imitációs szerkesztés tonális válaszának megfelelően és tükörmegfordításban hozza (3. kottapélda, 23-30 ü.); az utótag tenor-basszus oktávpárhuzamát a szoprán-alt együtemes eltolódással (harmadik szakasz 5. verssorától), kvinttel fennebb, egymáshoz képest ugyancsak oktávpárhuzamban imitálja, de a hatodik verssortól már háromszólamú akkordkíséretre vált. A β-szövegrész utolsó negatív válaszánál a fokozódó feszültség csúcspontját a szoprán felkiáltásszerűen, a teljes mű legmagasabb fisz" hangján hozza, ami alatt a dallamot oktávpárhuzamban a tenor-basszus intonálja. A reményvesztés mélypontját a basszus Á-ig mélyülő, utolsó verssora jelenti (4. kottapélda).

A negyedik szakasz (γ-szövegrész) előtagjában az alt-tenor-basszus egyenletes negyedmozgásban kísér, szinkópáltan kiemelve a lemondás *soha* szavát. A *stretto* imitáció (3-4. verssor: *Száraz jegenyének Zöld levele lészen*, 5. kottapélda) a 6. verssornál izometrikusra vált. A zárósor akkordmenetének érdekessége, hogy a záróakkordra (É-h-h-é'-é') a szoprán ereszkedő *glissando*-jával ellenmozgásban a basszusszólam – a hangszeres kíséretben használatos – emelkedő triolás figurációja vezet. A befejező akkord üres kvint-kvárt.

4.

A Parlando előadásmódú tétel agogikai és dinamikai vonulata a szakaszok során: az elsőben mp-p-pp, a másodikban marcato agogikával mf, a harmadikban mf-mp, rallentando, korona, decrescendo, a negyedikben A tempo, Appassionato, f-mf rallentando, decrescendo, pp.

II. tétel Én Istenem, adj egyet ... (De-aș avea)

Dallamszerkezete A A Bk B, záróhangjai VII VII 4 1. Ez a dallam a magyar népdalok jellegzetes típusait tartalmazó gyűjteményekben nem található meg; valószínű, hogy egyedi vagy táji alkotás. A magasról mélybe hajló kezdősorok és azok sajátos zárófordulatai alapján lehet ráismerni arra az Erdélyszerte elterjedt típusra¹, amelyből az itteni dallam levezethető. Az átalakulás folyamán elmaradt a típus kezdősora és a negyedik sor elé annak felfüggesztett zárlatú változata ékelődött be, újraalakítva a négysoros szakaszt².

II. 2. A feldolgozásban ugyan nem szerepel a *giusto* jelzés, de a dallam táncos jellegét sugallja a *Con moto* tempójelzés és a 4/4-es ütemjelzés.

A tétel során a szólamok száma négy, csak az utolsó ütemekben bővül hatra a szoprán és tenor *divisi*-jével.

-

¹ Jagamas – Faragó: 1974. 8. sz. és a 8. sz. jegyzet.

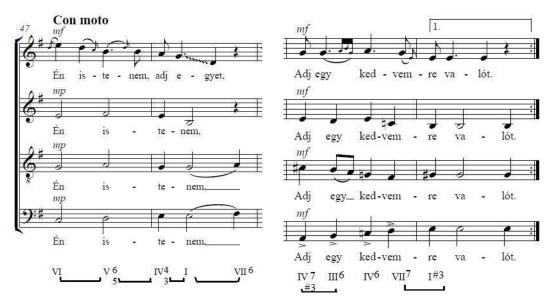
² A két dallam összehasonlítása és az átalakulás levezetése Szenik Ilona szóbeli észrevételén alapul: "ilyesmi nem lépten-nyomon van a folklórban, mégsem egyedi eset".

A kórusműben a fődallam mindhárom szakaszban a szoprán szólamban van. A négyszólamú szerkesztésmód homofon és a kísérő szólamok hétfokúvá, é természetes moll-á egészítik ki a fődallam pentaton hangkészletét. A kísérő a félértékenként, majd utolsó előtti szólamok közül az ütemben negyedértékenként haladó basszusnak van elsődleges szerepe, mind a táncszerűség, mind a hangzatváltások meghatározásában. A harmonizálásban tercépítkezésű hármas- és négyeshangzatok fordulnak elő, alaphelyzetben vagy szext és kvintszext megfordításban. A modális harmonizálás alapelveinek alkalmazását³ jelzik a hangzatfűzésben használt *plagális lépések* (6. és 7. kottapélda), a vezérhang hiánya (V. fokú akkordnál az 6. kottapéldában, III. fokú akkordnál a 7. kottapéldában). Ebben a szövegkörnyezetben a domináns szerepét a finálisnál nagyszekunddal mélyebb VII. fok (a szubtonális) tölti be (a 6. kottapéldában az első dallamsor záróhangjánál, továbbá alaphelyzetben a második dallamsor zárlatánál van jelen). A szakaszt záró akkordfűzésben a VII. fokú szeptimakkordot az I. fok követi, ami autentikus lépés ugyan, de az alaphangok közötti nagyszekund okán plagális lépés érzetét kelti (a 7. kottapéldában). A II. fokú akkord kvintjének módosítása (cisz) a szűkített hármashangzatot mollá változtatja (a harmadik dallamsor zárlata a 8. és 9. kottapéldában). A IV. fokú akkord tercének módosítása (cisz) a kvintrokon dór hangnem színezetét hozza, míg az I. fokú akkord tercének felemelése (gisz) a moll jellegű hangnemek modális zárására jellemző pikárdiai terc (mindkettő a negyedik dallamsorban, a 7. kottapéldában).

-

³ Bárdos: 1979, 13-21.l. alapján.

6. 7.

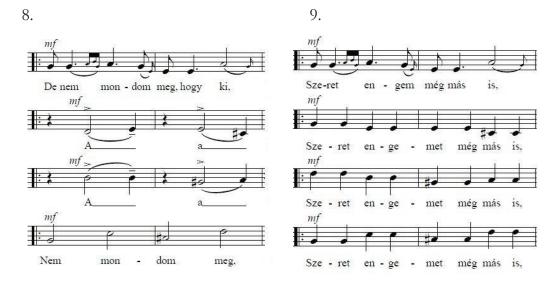

A második és harmadik szakaszban a hangzatfűzések sora és a basszus dallammenete nem változik. Viszont különbség van a kíséret ritmusában, amely szakaszonként feszültebbé és mozgékonyabbá válik.

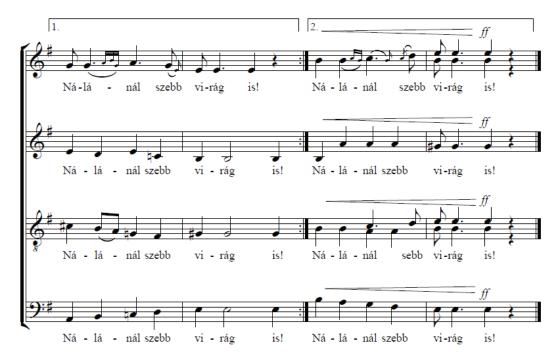
Az egyes szakaszokban alkalmazott háromféle kíséretmód ritmikája a népzenészektől a kíséretben játszott "kontraritmusra" emlékeztet, anélkül, hogy pontos mása lenne; a zenészek elnevezéseivel: "lassú dűvő" (első szakasz), "esztám" (második szakasz), "gyors dűvő" (harmadik szakasz)⁴.

A második szakasz ritmikáját feszültebbé teszik a középső szólamokban kontratimppel induló szinkópás képletek: (harmadik dallamsor, 8. kottapélda). A harmadik szakaszban mindhárom kísérő szólam negyedértékekben mozog, az előbbiekben félértékenként változott harmóniák kétszer szólalnak meg (harmadik dallamsor, 9. kottapélda).

⁴ Pávai: 1993. Kontraritmus c. fejezet, 87-97. lap.

A tétel mindhárom szakaszában megismétlődik az utótag. A harmadik szakasz utótagjának ismétlésekor a *seconda volta* hatásos befejezéssel a basszus és szoprán szólamot ellenmozgásban vezeti az alaphangra és oktávra (10. kottapélda).

A *Con moto* tempójú tétel agogikai és dinamikai vonulata a szakaszok során: az elsőben *mp-mf*, a másodikban *marcato* agogikával *p-mf*, a harmadikban *mf-f-ff*. A szoprán szólamának a szólisztikus vagy hangszeres előadáshoz közelítő díszítései (előkék, utókák, grupettek) igen megnehezítik az előadást, jól képzett énekeseket igényelnek. Ugyanakkor egy nyugodtabb tempót feltételeznek, amelynek során a díszítések érvényesülhessenek – a *Con moto* tempó tehát csak az előző tételhez viszonyítva mozgalmasabb, alapjában véve esetleg *Andante*-ig gyorsulhat. A díszítések az utolsó ütemekben a tenor I. szólamára is érvényesek.

A vegyeskari mű – amint a szerző műjegyzékéből⁵ kitűnik – nyomtatásban, kétnyelvű szöveggel ugyan megjelent, az általa később használt (és elemzésre számunkra átadott) partitúra azonban számos dinamikai bejegyzéssel gazdagodott, a kíséretben pedig dallamkettőzés, szólamszám-, valamint szövegbeli eltérést, javítást mutat – ezért fontosnak tartottuk újraírni az így kiteljesedett partitúrát.

Következtetések

A négyszólamú vegyeskari mű két tétele a lassú-gyors táncpárok példáját követve, egy *Parlando* és egy *Con moto* előadásmódú népdal feldolgozását fűzi össze.

Az első tételben feldolgozott népdal parlando előadásmódjával együtt jár a kötetlen ritmusszerkezet. A kórusműben a hatszótagú verssorokra énekelt dallamsorok ütembeosztását a nyolcad értékűnél hosszabb hangok helye tagolja 3+3 vagy 4+2 szótagnyi egységekre, 3/4, 4/4 és 2/4-es ütemek váltakozását eredményezve.

⁵ Birtalan József kéziratos műjegyzékében, a *Kórusműveim jegyzéke* 29. szám alatt található.

_

A feldolgozott dallam hangsora félhang nélküli pentaton, de a kísérőszólamokban a hangkészlet hétfokúvá, természetes mollá egészül ki.

A feldolgozásban a hangnemváltás és a fődallam szólambeli elhelyezése a népdal *keservesek* közé tartozó szövegének tartalmi tagolását követi: első és második szakasz *é-moll*, a távol élő kedves miatti bánatot tükrözi, dallam a szopránban; harmadik *é-moll* folytatás a tenorban, majd *á-moll* a basszusban – válaszok; negyedik *é-moll*, lemondás, dallam a szopránban.

A négyszólamú vegyeskari letét szólamainak száma a szöveg sugallta drámai helyeken emelkedik: a második szakasz *kérdése* hatszólamú; a harmadik szakasz *válaszai* ötszólamúak; a legdrámaibb negyedik szakasz *lemondása* hétszólamú, a szakasz és a feldolgozás vége ötszólamú.

A fődallamot *kísérő szólamok ritmusa* kompenzálja a dallam ritmusát: az első szakaszban hosszan kitartott, álló hangjegyértékű akkordkísérettel, a második-harmadik-negyedik szakaszban imitációval, a negyedik szakasz 3-4. verssorának *stretto* imitációja az utolsó verssorra izometrikusra vált. A zárósor akkordmenetének érdekessége, hogy az *É-h-h-é'-é'* üres kvint-kvárt záróakkordra a basszusszólam – a hangszeres kíséretben használatos – emelkedő triolás figurációja vezet.

A *Parlando* előadásmódú tétel agogikai és dinamikai vonulata az első két szakasz során emelkedő, a harmadikban halkul és *rallentando* ill. korona lassítja le, a negyedik lemondása az *A tempo*, *Appassionato* kitörés után pedig a szakasz és feldolgozás végére *pp*-ig halkul és *rallentando* végére koronás hangon zárul.

A második tétel-ben feldolgozott népdal táncdallam. Előadásmódja giusto.

A dallam hangsora félhangnélküli *pentaton*, moll jellegű, de a kísérő szólamok hétfokúvá, *é természetes moll*á egészítik ki a fődallam pentaton hangkészletét.

A kórusműben a fődallam mindhárom szakaszban a szoprán szólamban van. A négyszólamú szerkesztésmód homofon. A harmonizálásban tercépítkezésű hármas- és négyeshangzatok fordulnak elő. A modális harmonizálás alapelveinek alkalmazását jelzik a hangzatfűzésben használt *plagális lépések*, a *vezérhang hiánya* – a domináns szerepét a *szubtonális* tölti be.

A második és harmadik szakaszban a kíséret ritmusa szakaszonként feszültebbé és mozgékonyabbá válik: az egyes szakaszokban alkalmazott háromféle kíséretmód ritmikája (lassú dűvő, esztám, gyors dűvő) a népzenészektől a kíséretben játszott "kontraritmusra" emlékeztet. A második szakasz ritmikáját feszültebbé teszik a középső szólamokban kontratimppel induló szinkópás képletek.

A *Con moto* tempójú tétel agogikai és dinamikai vonulata a szakaszok során *mp*-tól *ff*-ig erősödik, *marcato* agogikával. A szoprán (az utolsó ütemekben tenor I. kettőzéssel) szólamának díszítései (előkék, utókák, grupettek) jól képzett énekeseket igényelnek, valamint nyugodtabb tempót feltételeznek – a *Con moto* tempó tehát csak az előző tételhez viszonyítva mozgalmasabb.

Birtalan József Két út van előttem

A háromtételes, *à capella* kórusra írt vegyeskari mű¹ 1969-ben keletkezett. Bemutatására 1970-ben került sor a Szászcsávási Énekkar előadásában a szerző vezényletével.

A Két út van előttem című népdalszvit kétnyelvű változatban (La răscruce de drumuri. Versuri populare. Prelucrare pentru cor mixt. 1969) címmel megjelent a Népi Alkotások Maros Megyei Háza – Marosvásárhely kiadásában, 1970-ben.

Műfaja a szerző meghatározása szerint *népdalszvit*. Szerkezetét tekintve három tételből áll, átvezető részekkel az egyes tételek között és *coda*-szerű zárással.

I. tétel Két út van előttem...(Două căi m-așteaptă)

A feldolgozott népdal a diatonikus recitáló, úgynevezett *sirató stílusba* tartozik. Hangsora *dór*; átmenő díszítőhangként a leszállított 6. fok a természetes moll színezetét hozza. A dallamszerkezet A A_k B C, a záróhangok az 5 4 4 1 fokokon helyezkednek el. Szerkezeti jegyei alapján a szaktudomány a stílus egyik típusának képviselőjeként tartja nyilván².

Az előadásmód lassú tempójú *giusto*. A hatszótagú vers mértékének megfelelő ritmusszerkezetnél, a 4/4-es ütemekben a hosszú (félértékű) hangok 4+2, a harmadik dallamsorban 3+3 szótagnyi egységeket határolnak el.

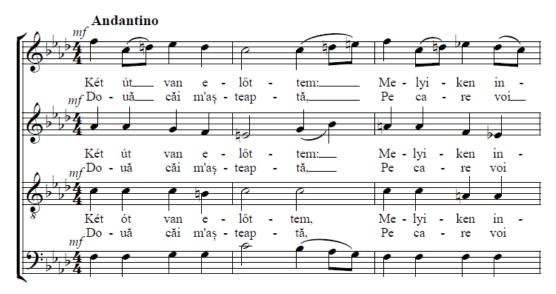
A négyszólamú kórusmű előjegyzése *f-moll*, így a partitúrában a dallam dór szextje mindig módosított hangként jelenik meg (*d*). A dallam mindkét szakaszban a szopránban van, a kíséret szerkesztésmódja homofon. Az akkordkészlet és a hangzatfűzés modális.

¹ Birtalan József kéziratos műjegyzékében, a Kórusműveim jegyzéke 17. szám alatt található.

² MNTK II. 39. típus.

A két szakasz harmonizálása között helyenként eltérések vannak: az első szakasz előtagjában az alt-tenor-basszus kísérőszólamainak akkordkísérete a negyedmozgástól a félértékű felé haladva simul ki, a komplementer ritmika értelmében csak az alt-basszusnak a sorok végi, ellenmozgású átfutó-, ill. váltóhangjai teszik mozgalmasabbá a ritmust (1. kottapélda). Az utótagban a (3. verssor) tenor-basszus szólamainak szinkópái bontják meg az egyenletes lassú mozgást.

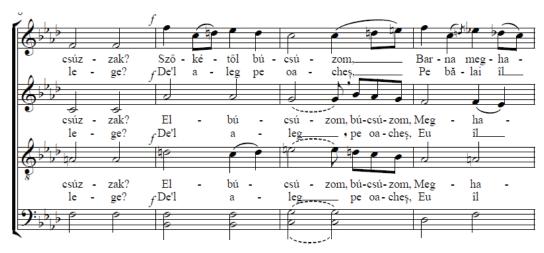
1.

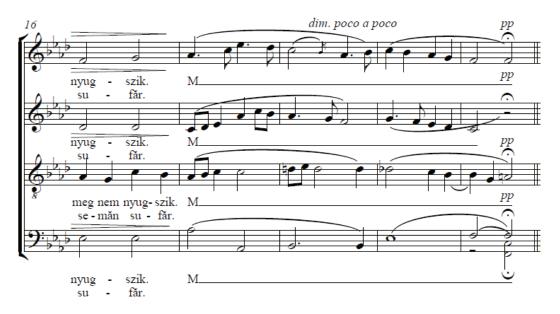
A második szakasz akkordikus kíséretének ritmikája fordított: a hosszabb értékektől halad az apróbbak felé. Teltebb hangzást a basszus szólamának első verssorbeli kettőzése eredményez.

A sorvégi mozgalmasságot egyfelől az alt-tenor *búcsúzom* szó ismétlése okán a nyolcadmenetű, szextpárhuzamban ereszkedő és a fődallamhoz viszonyítva ellenmozgású betoldása (2. kottapélda 9-10. ütem), másfelől a szakasz 4. verssorának végén a tenor késleltetett akkordhangjai hozzák (3. kottapélda).

2.

3.

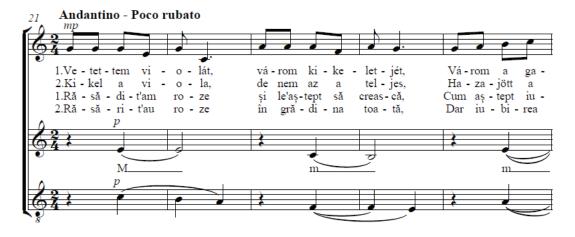
A második szakasz végén álzárlat van, amely után szöveg nélkül (m hangzóval), coda-szerűen megismétlődik az utótag dallama, a középszólamok nagyívű melizmatikus kíséretével és a hangzatokat ütemenként váltó basszussal (a fokok sorrendje: III IV VII I), autentikus hangzatfűzések, a hetedik fokról

nagyszekunddal lép az első fokra, ezért a lépés plagális színezetű. Ugyancsak a plagális jelleget erősíti a *coda* 2-3. ütemeinek akkordjaiban a *dé* hang keltette *f-dór*, ill. a *desz* keltette *f-eol* móduszok váltakozása (lásd a 3. kottapéldát). A *coda* és a tétel pikárdiai terces akkorddal zár.

II. tétel Vetettem violát (Răsărit-am roze)

A dúr hangsorú dallam a népdal és a népies dal közötti átmeneti réteget képviseli³. A dallamszerkezet A B C D, a zárlatok rendje 1 5 8 1 a boltíves dallamjárást tükrözi.

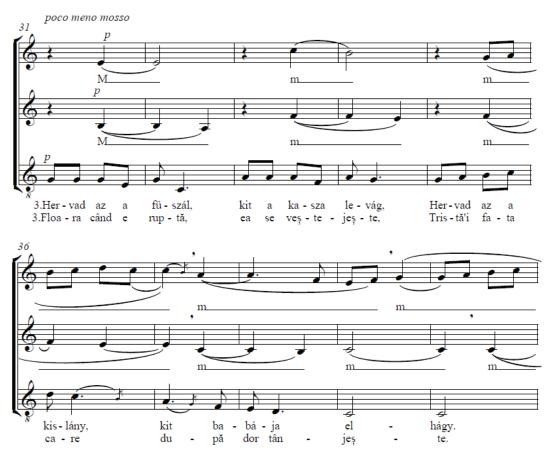
A II. tétel *C-dúr*ban van. A szakaszok háromszólamúak. Az első és második szakaszban a szopránban van a dallam, az altban és a tenorban a kíséret; a harmadik szakaszban a dallam a tenorban, a kíséret az altban és szopránban van. A kísérő szólamok minden szakaszban szöveg nélküli, sóhajtásszerű motívumokat énekelnek. Ezek minden dallamsornál, szünet után, súlytalan ütemrészen lépnek be, és ahol az akkordkíséret lehetővé teszi, egymás tartott hangjait is kompenzálják/ellenpontozzák (4. kottapélda). Az első és második szakasz végén a három szólam *C-dúr*ban, *unisono* zár.

³ Bartók: 1923, 166.sz. a C (vegyes) osztályban; Járdányi II. Függelékben a 168. lapon sorolja fel a kezdősorát.

A harmadik szakasz tenorbeli dallamának előtagjában a szoprán-alt kísér kontratimppel indított, sóhajtásszerű motívumaival. Az utótagban az alt folytatja ezt a kíséretmódot, de a szoprán, ugyancsak szöveg nélkül, negyedértékű késleltetéssel oktávpárhuzamban imitálja a tenor dallamát az utolsó verssor feléig. Az előző szakasz *unisono* zárását megbontva, a szoprán zümmögött motívumának dallammenete átvezet a *coda*-szerű részbe (5. kottapélda).

5.

A tétel *coda*-szerű, záró 6 üteme egyben a következő, III. tételhez képez átvezetést, a tétel *C-dúr*jának IV. fokú, kisszeptimes dúr akkordjával (6. kottapélda). Szerkezetét tekintve az átvezetés a dallam 3. sorának fordulataiból

szövődik, polifon szerkesztésmódban: az alt szólamát az e helyen belépő basszus imitálja. Minden szólam a sóhajtásszerű, szövegnélküli dallamot hozza. A basszus csak a *coda*-szerű befejező részben lép be⁴.

6.

III. tétel Én istenem... (Pe cea care...)

A feldolgozott népdal az erdélyi népzenére különösen jellemző, bővültsoros – "jaj-nótának" is nevezett – lassú táncdallamok csoportjába tartozik. A sorok bővülésének sokféle módozata közül, ennél a dallamnál a második és negyedik sornál jelenik meg a bővülés, amely a zárlatot körülírva, két-két ütemnyivel toldja meg az illető sorok terjedelmét. A toldalékokra szövegpotló szótagokat énekelnek. A látszólag hatsoros szakasz tehát négy sorból áll, de a sorok nem egyforma terjedelműek. Ütemszámmal mérve a szakasz 2 2+2 2 2+2 ütemből áll (heteropódikus)⁵. A lépcsőzetesen ereszkedő

⁴ A nyomtatásban megjelent kotta II. tételének *coda* -szerű részében nyomtatási hiba van: az újonnan

belépő szólam kulcsa nem violin-, hanem basszuskulcs kellene, hogy legyen, ami a dallamimitációból egyértelműen kitűnik.

⁵ Szenik: 1998, 173-174. l. és 43 c. példa méretei.

dallamvonal és a záróhangok rendje, valamint a fríg hangsor alapján a diatonikus recitáló stílusba tartozik. A dallamszerkezet A B+bőv. | C D+bőv.; záróhangok: 5 4-b3 | b3 b2-1. A dallam pontos megfelelője nem szerepel a rendelkezésünkre álló gyűjteményekben, de több típusrokonát publikálták⁶.

A feldolgozás előjegyzés szerinti hangneme *f-moll*, a fődallam fríg hangneme a *gesz* módosításból világlik ki: a fődallamban ugyan csak az utótagban, az 5. dallamsorban, de a kísérő szólamokban az első dallamsortól kezdve és a későbbiekben is gyakorta megjelenik.

A tétel előadói apparátusa: szoprán, alt, tenor I.-II. és basszus I.-II. Felépítése: kétütemes bevezető, valamint két ismétlődő, 1.-2. volta-val ellátott tag. Az első ismétlődő tag során a dallam két sora kerül feldolgozásra, míg a második ismétlőjel közé tett dallamtag a tétel harmadik szakaszaként indul, de tulajdonképpen az utótagot imitáló, coda-szerű nyolcütemnyi zárórész.

Az első-második strófa során az első két dallamsort a szoprán-alt énekli szextpárhuzamban, míg a tenor-basszus I. osztinátószerűen, félértékű tartott akkordokat intonál a basszus II. *b* orgonapontja fölött. A bővüléstől, a harmadik sortól kezdődően változás áll be: a daktilus ritmusú, szövegpótló szótagokat a tenor-basszus, ill. szoprán-alt felváltva, egymás ritmusát kompenzálva hozza (7. kottapélda).

-

⁶ Herțea-Almási: 35 és 41 sz.

Az utótagot aztán a négy szólam azonos szövegű, izometrikus akkordokban intonálja (8. kottapélda).

8.

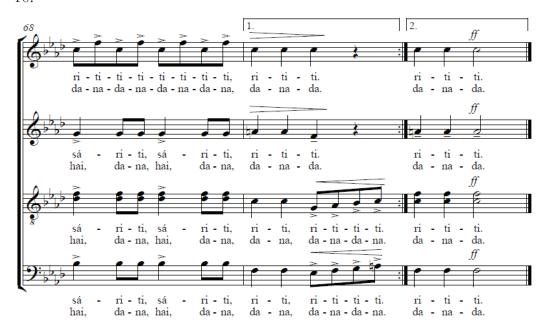

A prima volta során pikárdiai terces záradékkal akár be is fejeződhetne a mű, az ismétlést követő seconda volta azonban átvezet a második, ismétlőjelek közé tett tagra. Ezúttal az azonos szövegű, izometrikus akkordsor indítja a tagot, a daktilus ritmusú, szövegpótló szótagokat a tenor I.-II. és a basszus I.-II. viszi végig, fölöttük a szoprán-alt hosszabb értékű ellenpontdallamával (9. kottapélda).

9.

Az alt csupán a középszólam szerepét tölti be (az f finálist késleltető g- \acute{a} -f- \acute{a} dallamával, 10. kottapélda), a szoprán ellenben a hatodik dallamsorban hangsúlyokkal ellátott, nyolcadmozgású c"-f" ugrásaival teszi mozgalmassá a tétel és mű végét.

Következtetések

A Két út van előttem című vegyeskari mű három tételének tempója: az első, elválásról szólóé lassú, Andantino; a másodiké szabadabb ritmusú Andantino – poco rubato; a harmadik tételé lassú, kötött Giusto. A Száradjon el az a lapi szöveg hangulatának, a szerelmi vágyódásnak alapján a III. tétel visszautal az I. tételre. A tempó lassú jellegét sugallja a tételek ütemneme is: 4/4, 2/4, 2/2.

A kórusmű hangneme: bár az I. tétel előjegyzése a konvencionális *f-moll*nak megfelelő 4 *bé*, a kisszext és nagyszext váltakozása a dallamot és kíséretet egyaránt modálissá, *dór/eol-*lá színezi. A II. tétel *C-dúr*ban van. A III. tétel újra 4 bé előjegyzésű, *f-moll*ban van, de a váltakozó szekund okán tulajdonképpen *fríg* a tétel dallama, valamint a mű befejezése. Az I. és III. tételben a moll hangnemnek megfelelően a hetedik fokú akkord nagyszekund lépésre van a finálistól (eol, dór, fríg) és mindkettő pikárdiai terccel zár, azaz a záróakkordot a finális alatti szubfinális-akkord előzi meg. Záróakkordjaik sorrendjében (dallamuk miatt más-más megoldással) a hetedik fokot követő pikárdiai terces akkord plagális lépés, mivel a hetedik fok domináns funkciót tölt be⁷.

A partitúrában a III. tétel szövegében a *marcato*-s rész harmadik szakaszként van jelezve, de ez nem egy szakasz, hanem dallamtag, amely az utótagból táplálkozik. A szöveg sem új szakasz, hanem a második versszak 3-4. sora.

A III. tétel dallama közeli rokona a Kodály Zoltán *Székely fonó* című dalmű fináléjában feldolgozott dallamnak.

_

⁷ Bárdos: 1979, 13-26.l.

Birtalan József: Elment az én rózsám – csángó népdalok

Birtalan József *Elment az én rózsám* című népdalszvitje 1974-ben keletkezett. Bemutatta a Marosvásárhelyi Állami Filharmónia Énekkara 1974 XII. 22- én, Birtalan Judit vezényletével.

Az Elment az én rózsám – csángó népdalok a Bukaresti Editura Muzicală által 1988-ban kiadott Coruri – Kórusok című kötetben jelent meg: Dusu-mi-s-a dorul. A román fordítást Valeria Covătaru, a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola lektora készítette.

A Romániai Zeneszerzők Szövetségének 1976-1977 évi díjával kitüntetett mű.

I. tétel Elment az én rózsám

A moldvai csángóktól gyűjtött dallamnak több változata jelent meg a gyűjteményekben. A feldolgozott változat keserves szövegén kívül ballada szövegekkel is társul a szájhagyományban. A magyar népdalok katalógusában a kisambitusú régi stílusnál szerepel¹.

A dallam hangsora *fríg* (a 2. fok átfutóhangként felmelve is megszólal). A dallamfordulatok és a záróhangoknál megjelenő szubtonális fok (VII) pentaton alaphangkészletre vall. A négysoros szakasz boltíves dallamvonalában a második sor emelkedik ki. A záróhangok rendje VII 4 VII 1. A dallamszerkezet A B C D, a C-sor zárómotívuma az A sorra rímel vissza.

A feldolgozásban a tétel előjegyzése – a *g-fríg*nek megfelelően – három *bé.* A négyszólamú tételben a feldolgozásmód végig polifonikus és az első dallamsor imitatív elemein alapul. Az első szakaszban a basszus lassú lüktetésekben (daktilusok, majd félértékek), gyászos hangulatú ritmussal kíséri

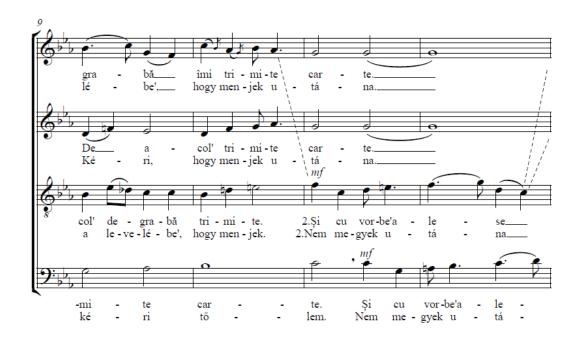
_

¹ Domokos: 1941, 41.sz, Faragó-Jagamas: 1954, 5.sz., Kallós 1971, 244.sz., MNTK III. 152.típus

az imitációkban belépő tenor, alt, majd a dallamot hozó szoprán szólamot. A szopránhoz viszonyítva, a tenor oktávval, az alt kvarttal mélyebben lép be (1. kottapélda, 1-10 ütem).

A második szakasz *d-fríg*ben, azaz egy kvarttal mélyebb hangnemben van (1. kottapélda, 11. ütemtől). A szövegben megjelenő gyász kifejezőjeként, a dallam sorai, a szólamok között megosztva, egyre mélyebb hangszínt öltenek: az 1. dallamsor a tenorban, a 2. dallamsor az altban, a 3-4. dallamsor a basszusban szólal meg – a tenor-alt sorrend a dallamjárás velejárója, mivel a 2. dallamsor emelkedik ki az ambitusban.

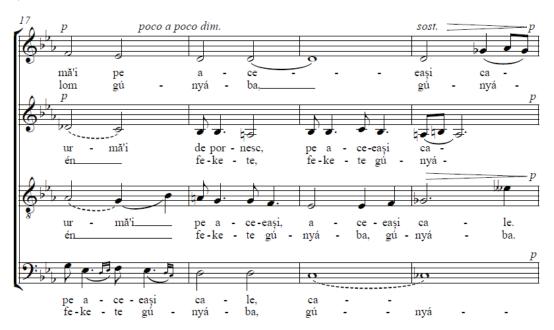

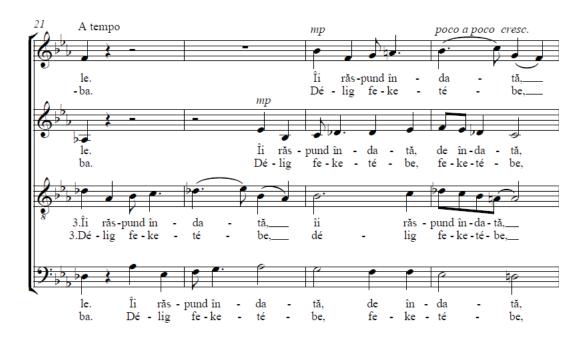

A második szakasz *d-f-á* záróakkordja után (2. kottapélda második ütem), a kétütemnyi átvezető rész kromatikus alterációkkal *bé-moll* III. fokára érkezik (*desz-f-asz*). Innen kezdődik a harmadik szakasz bevezetése, ami – akárcsak az első szakaszban – a fődallam kezdőmotívumának imitatív belépéseit tartalmazza. Egyidejűleg a hangnemi visszatérést is megoldja (ezalatt a szopránban szünet van). Az imitációkban a kezdő fordulat, ami a dallam első három hangja, jelzi a visszavezetés hangnemeit is (a hangsor terce, szubtonálisa és finálisa).

A belépések, a kezdőfordulatok és az emelkedő kvintenként haladó hangnemek sorrendje a következő: tenor desz-asz-b, basszus ász-esz-f, alt esz-bé-c (2. kottapélda A tempo). A szoprán egy újabb kvint-távolsággal lép be (b-f-g fordulat), ami a tétel kezdő hangnemét jelzi. A dallam a szakasz végéig a szopránban marad. A hangnemi visszatérés emelkedő sorrendjével párhuzamosan világosodik a hangszín, úgy, ahogy a szövegben a fekete-fehérarany gyászruha színei is sugallják.

2.

A tétel végén, a záróütemekben megtalálhatók a többi modális dallamban is alkalmazott lépések: a basszus emelkedő nagyszekunddal lép az 1. fokra és a záróakkord terce fel van oldva.

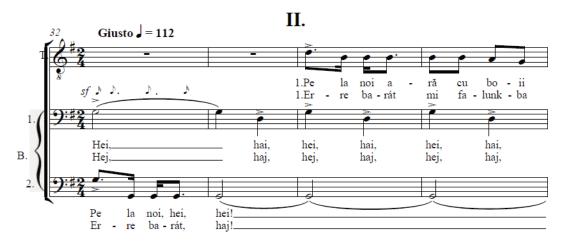
II. tétel Erre barát

A gyorstempójú táncdallam ritmusszerkezete három kétnegyedes ütemnyi nyolcadból és két negyed értékű záróképletből áll, ami az úgynevezett "kanásztánc ritmus" jellemzője. A hangsor természetes moll, a dallamfordulatokban gyakoriak a pentaton fordulatok. A dallam szerkezete A A_k B B_{vk}, kadenciarendje 5 1 b3 1. A gyűjteményekben csak változatai találhatók, amelyekkel együtt a kisambitusú dallamok régi stílusába tartozik².

A feldolgozás é természetes mollban van.

Az első szakaszban a dallam a tenorral indul. A basszus megosztva: a hangnem tercén orgonaponttal, fölötte az alaphang oktávját és kvintjét váltogató osztinátóval kíséri (3. kottapélda). A dallam utótagját, a megismételt B B_{vk} sorokat a tenor és basszus uniszónóban énekli a szoprán és az alt indulatszavakra énekelt kíséretével.

3.

A második szakaszban a dallam végig a szopránban van. A basszus félértékekben, majd negyedekben ismétli az é-á kvartot, illetve a c-g kvintet, csupán a zárófordulatoknál jelennek meg nyolcadmozgású figurációk. A középső szólamok hangsúlyeltolódásokkal teszik feszültté a kíséret ritmusát. A

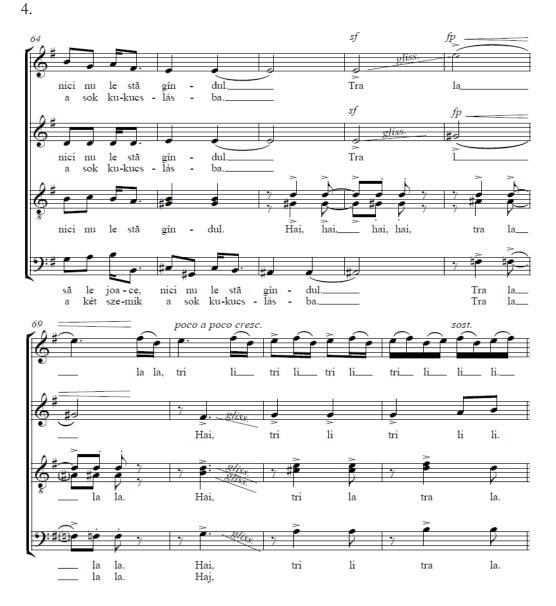
_

² Faragó-Jagamas: 145.sz.; MNTK III. 115.

három szólam együttvéve a táncdalok hagyományos hangszeres kíséretmódjára emlékeztet.

A tétel zárórésze kódaszerű. Szöveg nélkül, helyettesítő szótagokkal éneklik, a szinkópák láncban folytatódnak, az utolsó két ütemben a szoprán tizenhatodokban mozgó figurációt énekel.

A tétel nincs lezárva sem ritmikailag, sem hangnemileg: a három kísérőszólamban, az utolsó két ütemben felemelt terces IV. fokú szeptimakkord, végül V. fokú moll hangzat szólal meg (4. kottapélda).

III. tétel Mikor kicsi lányka voltam

A népdal egy régi stílusú pentaton kvintismétlő dallamtípus távoli változata, amelyet ebben az alakban a gyűjtemények nem közöltek³.

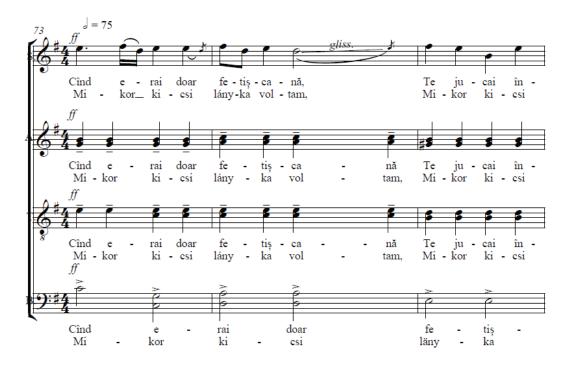
Dallamszerkezete A B C D, kadenciarendje 7 b 3 5 1.

A feldolgozás, akárcsak az előző tétel, é természetes mollban van.

Az első szakaszban a dallam a szopránban van és tömör, homofon harmóniák kísérik (5. kottapélda).

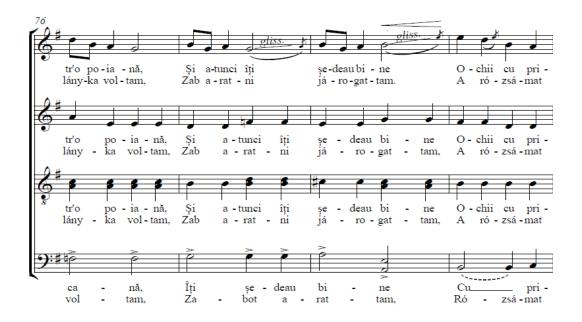
5.

III.

-

³ Összehasonlítható: Kodály: 1971, 63. sz., MNT VIII 52. típus

A megismételt utótagot csak a tenor és a basszus énekli, szöveg nélkül. Kétütemes, pótszótagokkal énekelt átvezetés után, a második szakaszban a szoprán énekli a dallamot, az alt negyedlüktetéses kíséretével és párhuzamosan a tenorban megjelenik a II. tétel (*Erre barát*) dallama, a basszus félértékekben váltó kíséretével (6. kottapélda).

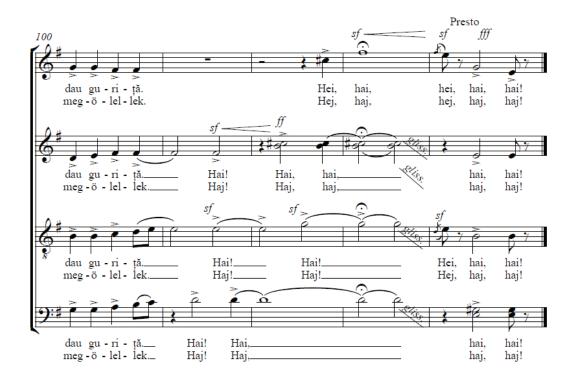

A két dallam együtthangzását a pentaton és a természetes moll közös hangjai teszik lehetővé. Metrikai szerkezetük azért illik össze, mert a dallamsorok időtartama mindkettőben ugyanaz: 4 x 2/4 = 2 x 4/4. Az alaplüktetések különbsége (negyedmozgás, nyolcadmozgás) az ellentét hatását kelti.

A kórusművet a III. tétel dallamának utótagjából kibontakozó, terjedelmes kódaszerű rész zárja (7. kottapélda).

Következtetések

Az előadói apparátus: vegyeskar (S, A, T, B), helyenként szólamosztódással.

Formáját tekintve három tételből áll, melyek közül az utolsó kapcsolódik a harmóniailag és ritmikailag lezáratlan második tételhez. Tempójuk: *Andante*, *Giusto* = 112 és a metronóm szerinti gyorsabb *Giusto* = 76 III. tétel.

A feldolgozott dallamok moldvai csángó népdalok. Mindhárom kisambitusú:

- egy keserves szövegű;
- egy kanásztánc ritmusszerkezetű, régi stílusú; valamint
- egy régi stílusú pentaton kvintismétlő dallamtípusra emlékeztető népdal.

A feldolgozott népdalok hangneme:

- az I. tétel *fríg modusú*, a dallam három szakaszában g d g alappal;
- a II. és III. tétel hangneme természetes é-moll.

Az énekhang használata: a dallamok négyszólamú letétben, helyenként divisi-vel fordulnak elő, kivéve a II. tétel dallamának előtagját (T, B1-B2) és a III. tételben a dallam utótagjának ismétlését (T, B), amelyet csak a férfi szólamok intonálnak.

Szöveg szempontjából előfordulnak szöveges dallamok, melizmatikus részek, szövegpótló szótagos dallamok és táncszók.

A feldolgozott dallamok általában szillabikusak, de az I. tétel lassúbb tempója lehetővé teszi a díszítő hangok beiktatását. A gyorsabb tempójú tételekben kevesebb a díszítés, ezzel szemben előfordulnak szöveg nélküli dallamsorok illetve táncszók.

Birtalan József: Cifra palota

Két népdal gyermekkara és vonószenekarra

A kórusműben feldolgozott két dal a magyar népzene műfajainak sorában a párosítók közé tartozik. Kodály Zoltán a Magyar Népzene Tára Párosító című kötetének előszavában írja: "[...] a nép az élet minden szakaszában komolyan veszi, állandóan napirenden tartja a párválasztás ügyét. [....] Csakhogy a nép, mint életének majd minden mozzanatát, ezt is a költészet zománcával vonja be. A falusi fiatalság addig játssza a lakodalmat, míg el nem érkezik valójában. Így termett a tömérdek párosító dal; szövege és zenéje egyaránt elkülöníti más dalfajtáktól."¹

Bartók Béla *A magyar népdal* című könyvének bevezetőjében az alkalomhoz és életkorhoz kapcsolódó dalok kategóriájába sorolja a párosítókat. Jellemzésként írja: "A párosító vagy «kidanoló» dalok szövegei olyan leányt és legényt neveznek meg, akiről a falu tudja vagy sejti, hogy szerelmi viszonyban vannak egymással. A szövegek sablonai – szerelmi viszonyra történő tréfás célzások – állandóak, ebbe egyszerűen beléhelyezik az illető legény vagy leány nevét. [....] Ha megnevezés nélkül [....] akarják dalolni, akkor «ez a legény» és «ez a leány» vagy hasonló kifejezések helyettesítik a két nevet."²

A népi gyakorlatban a párosítók a serdülőkorú ifjak dalkészletébe tartoztak. A dalolás alkalma az állatok őrzése a mezőn, de leginkább a fonó volt. Egyes párosító dalokat mozgással társított csoportos játékok keretében énekeltek. "A dallamok közös jellegzetessége – valami könnyed egyszerűség nagyobb érzelmi telítettség nélkül. Ami természetes, hisz a szöveg a fontosabb, annak sokszor tréfás, játékos jellege nem jól férne meg súlyosabb dallammal. De

-

¹ MNT IV. 7. old.

² Bartók (1924) – in ÖI, 112. old, 1. jegyzet.

meg az énekesek többsége fiatal, jórészt gyermek, féllábbal még a gyermekjáték világában él."³

A zenei nevelés Kodály nevével fémjelzett koncepciója nyomán – a különböző műfajú népdalok között – számos párosító kapott helyet az általános iskolák zenei tankönyveiben, így az erdélyi magyar nyelvű zenei tankönyvekben is. Például az 1970-90-es évek tankönyveinek több kiadásában és kisiskolások számára összeállított énekgyűjteményeiben⁴ szerepelnek a *Cifra palota*⁵, a *Hej, Vargáné, káposztát főz*6, vagy a *Kolozsváros olyan város*7 szövegű párosítók. A népzenei gyűjtések adatai alapján Szendrei Janka megállapította, hogy egyes párosítók az iskolai használat közvetítésével széles körben éledtek újjá a népi gyakorlatban⁸.

Birtalan József a *Cifra palota* című, egyszólamú gyermekkarra és zenekarra írt művének két tételében a *Cifra palota* és a *Falu végén van egy ház* szövegű párosítókat dolgozta fel. A művet 1961. XII. 6-án fejezte be.

Műfaja a szerző meghatározása szerint népdalcsokor gyermekhangra és népizenekarra.

A bemutatóra 1963-ban került sor a Székely Népi Együttes Gyermek ének- és zenekara előadásában a szerző vezényletével.

⁴ Dalolj velünk. Énekgyűjtemény az I-IV osztály számára. Szerkesztette Szabó M. Klára, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1977, 122., 129., 171. old.

⁷ Ének – zene. Tankönyv az VI. osztály számára. Szerkesztette Kovácsné Gábos Aranka, Maxim Éva, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, 86 old. és ua. 1979-es kiadása, 88. old.

³ MNT IV., 8. old.

⁵ Ének – zene. Tankönyv az V. osztály számára. Szerkesztette Guttman Gabriella, Márkos Albert, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, 44. old.

⁶ *Uo.* 52. old

Ének – zene. Tankönyv az VII. osztály számára. Szerkesztette Benkő András, Kovács Aranka, Maxim Éva, Pálffi Éva, Editura didactică și pedagogică, R. A., București, 1978, 46 old. és ua. 1995-ös kiadása, 44. old.

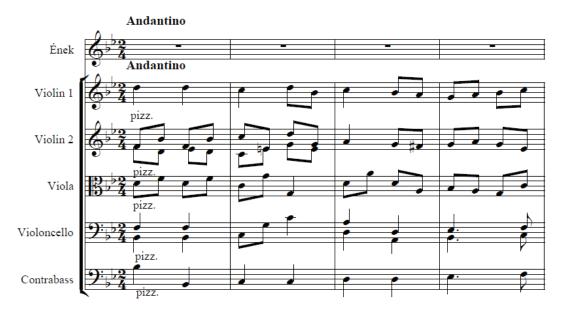
⁸ Az MNTK III. 103a. típus ismertetésénél.

Cifra palota

A népdalcsokor előadói apparátusát két tényező határozza meg. Egyfelől a feldolgozott párosító dalok határolják be, amikor műfaji hovatartozásuk okán nem szóló, hanem csoportos előadást igényelnek. Másfelől a választott *g-moll* hangnem és az énekszólam ambitusa, a szext hangköznyi f^1 - d^2 (első tétel) és kis decimányi d^1 - f^2 (második tétel), a gyermek és szoprán hangfajnak megfelelő hangterjedelem sugallja. Az ének mindenütt egyszólamú. A népdalcsokrot e kritériumok alapján egyszólamú női-, vagy iskolai gyermekkar adhatja elő.

A kíséretet biztosító népizenekar összetétele: két első hegedű, két második hegedű, brácsa, cselló és nagybőgő.

A népdalcsokor négyütemnyi, *Andantino* tempójelzésű hangszeres bevezetővel indul. *Pizzicato* előadásmódú zenei anyagában az első tétel dalának csupán ritmuselemeit lehet felismerni, ellenben a hallgatót bevezeti a mű *g-moll* hangnemébe (1. kottapélda).

I. tétel Cifra palota...

A dallam hangsora lá-pentaton, a hangkészletet ti pien-hang egészíti ki.

A négysoros, A B C D szerkezetű szakasz kadenciarendje VII 5 1 1.

A szöveg szótagszáma 5 5 8 5. A 2. és 4. sor ritmusának súlyos ütemrészen levő, erős zárlata a szakaszt két egyenlő időtartamú, 4 x 2/4-es részre osztja, így a ritmusszerkezet két kanásztánc-sornak fogható fel. A szakirodalomban a dallamot a kisambitusú régi stílushoz sorolják⁹.

A dal belépése előtti négyütemes bevezető a szöveges dal ritmikáját és hangnemét előlegezi. A párosító dal három szakasszal kerül feldolgozásra, *g-moll* hangnemben. Mindhárom szakasz ugyanazzal a kísérettel van ellátva. Ebben az első hegedűk végig a dallamot játsszák *arco*, több hangot egy vonóra véve.

A második hegedűk előbb ugyancsak az énekelt dallamot erősítik pizzicato előadásmódú, komplementer ritmusú, nyolcadmozgású dallamukkal, a negyediktől a nyolcadik ütemig az akkordokat egészítik ki arco előadásmódú, kontratimpes indítású, szinkopált ritmusú kettősfogásokkal.

A brácsa és cselló a dallam előtagjának kíséretében *pizzicató*-ban ellenpontozza az énekelt dallamot; az ötödik ütemtől a brácsa a második hegedű kontratimpes, szinkopált, kettősfogásos kíséretéhez társul, a cselló pedig ütemegységeken hozza kettősfogásait (2. kottapélda).

A nagybőgő végig egyenletes negyedmozgásban biztosítja az akkordkíséret basszusát, a második hegedűkkel, brácsával és csellóval összhangban előbb csípett, majd az ötödik ütemtől vonóval megszólaltatott dallamát játszva.

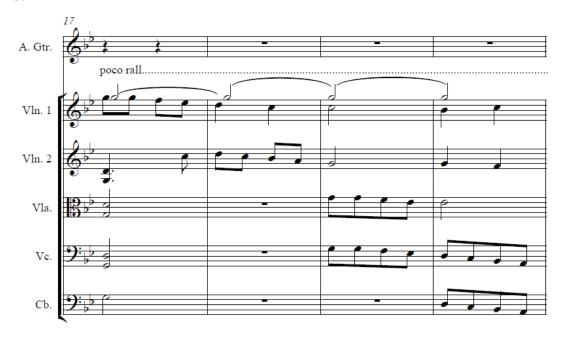
-

⁹ Közölt változatok: MNTK III. 103a típus; Kodály 1971: 285 sz. Hess légy... kezdetű szöveggel; Járdányi I. 179..sz. mindkét szöveget közli.

A dallam harmadik szakaszát (egybeeséssel induló) 12 ütemnyi *Coda* követi. A *tertia volta* hegedűinek nyolcadmenete (a *Coda* 1. üteme) a dallam utótagjának oktávpárhuzamban, *divisi*-ben megszólaltatott dallamára vezet (a *Coda* 2-5. üteme). Az ötödik ütemtől az első hegedű tartott *g*-hangja alatt az utótag-dallam imitáló, ereszkedő szekvenciával vonul végig a vonószenekaron (3. kottapélda).

A tétel a hegedűk és brácsa tartott kettősfogásai alatt a cselló és bőgő *pizzicató*-val megszólaltatott, pikárdiai terces *G-dúr* akkordjával zárul. *Attacca* indul a második tétel.

II. tétel Falu végén van egy ház

Α szakaszban feldolgozott párosító dal verssorai minden megismétlődnek, de másodszor a verssort beékelt refrén szakítja meg: Hej, idrom, fidrom, gálica szikszom szöveggel. A refrén minden szakaszban változatlanul 4+3 szótagú verssort. Ez a metrikai szerkezet a szótagra tagolja a 7 dallamszakaszban is tükröződik: a kétütemes, negyedlüktetésű (helyenkét pontozott ritmusú) első dallamsor végén van a főzárlat, amely a plagális moll alsó V. fokán helyezkedik el. Az ugyancsak negyedlüktetésű második dallamsor egy-egy ütemnyi dallam-motívumait kettéválasztja az 5+5 szótagú beékelt refrén. A refrén ritmusa a negyedek és nyolcadpárok váltakozása miatt mozgékonyabb, dallamát pedig két szekvenciaszerűen ismételt motívum alkotja. A dallamszerkezet képlete A \mid b - c+c_{seq} - d, ahol a nagybetű a teljes sort, a kisbetűk a motívumokat jelzik.

A dallam a kisambitusú újabb rétegnél található a típuskatalógusban¹⁰. Az ilyenszerű refrénes szerkezetekről Bartók a C osztály VII. csoportjánál beszél. Magállapítja, hogy a refrének értelmetlen szavakból állnak; talán valami idegen nyelvet akarnak utánozni. Hasonló szerkezetű dalok a szlovákoknál és a cseheknél is elterjedtek; talán német eredetűek és hozzánk a szlovákok közvetítésével kerültek¹¹.

A feldolgozás szerkezete: a *g-moll* hangnemű, *Lassú csárdás* tempójelzésű részt nyolcütemnyi, a dallam teljes strófájának megfelelő zenekari bevezető indítja, a dallam hét szakasza után *Coda* zárja a tételt. A dinamika *forte*, majd a 7-8. ütemben *decrescendó*-val *pp*-ig halkul.

A bevezetőben a dallamot az első hegedű játssza, figurációkkal díszítve; a brácsa, cselló és bőgő lassú dűvőben kísér; a második hegedűk helyenként kettősfogásokkal egészítik ki az akkordokat (4. kottapélda).

4.

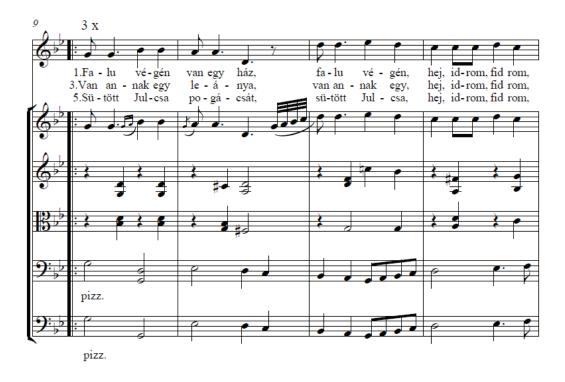
¹⁰ MNTK IV. 208d sz. típus; Kodály 1971: 476. sz.; Bartók (1924): 308. sz.

113

¹¹ Bartók (1924), in Ö.I. 172. old.

A vokális rész hét szakasza közül az első, harmadik, ötödik szakaszt egyféleképpen, a második, negyedik, hatodik szakaszt másféleképpen, a hetediket ismét másként dolgozza fel Birtalan. Az első feldolgozásmódban az első hegedű a dallamot azonos mozgásban erősíti. A második hegedű kontra szerepet tölt be és az akkordikus hangszerekhez tartozik; a brácsával együtt kettősfogásokkal, egymást kiegészítő akkordokkal, esztámban kísérnek. A cselló és bőgő lassú ellenpontkíséretet ad mindehhez (5. kottapélda).

5.

A második feldolgozásmód során az első hegedű az énekszólamot egy oktávval fennebb, díszítő jellegű figurációkkal gazdagítva követi. A második hegedű és brácsa kísérete végig lassú dűvő. A kíséret sűrűbb, a kettősfogások itt is egymást kiegészítő akkordokat eredményeznek (6. kottapélda).

Mivel a hatodik és hetedik szakasz verssorai szorosan összefüggnek, ezért a második ismétlés (*tertia volta*) után azonnal következik a hetedik szakasz. A szöveg hangulatának megfelelően a kíséret felgyorsul: *A hideg is kilelte* versszak során az első hegedű nyolcadmozgású föl-le irányú oktávugrásokat hoz, többnyire rövid előkével, esetenként két-, háromhangú *grupett-*el, máshol a dallamhangot tizenhatod figurációval körülírva gazdagítja a dallamot. A második hegedű az első verssor dallamát azonos magasságban, a beékelt refréntől pedig egy oktávval fennebb erősíti. A brácsa, cselló és nagybőgő akkordikus kísérete hangulatfestő tremolókat és esztámokat hoz (7. kottapélda).

A tételt kétütemnyi utójáték zárja. A *Coda* első üteme (*A hideg is*) rallentando mosgású és koronás cezurával készíti elő a kirobbanó, ff dinamikájú, *Presto* előadásmódú utolsó (*kilelte*) ütemet. A *Coda* első ütemében az első hegedű oktávpárhuzamban még az énekelt dallamot erősíti, de az utolsóban már a kísérő hangszerekhez társul. Az akkordikus hangszerek a *Coda* első ütemében tremoló-ban játsszák kísérő akkordjukat, az utolsó ütemben pedig a teljes népizenekar a vokális rész lezárulta után, a negyedik egységen, ff zárja a darabot. Az unisono játszott, záró g záróhangra d-é-fisz triolás grupett vezet, amely egyaránt sugallja a dallamos g-moll és a *G-dúr* zárást (8. kottapélda).

Következtetések

A feldolgozott két *párosító dal* a serdülőkorú ifjak dalkészletébe tartozik. A feldolgozás *g-moll* hangneme megfelel a korosztály hangterjedelmének.

Az énekszólam a tételek során megmarad az egyszólamú gyermekkari letétnél. A mű játékos jellegét a szöveg sugallta aprózódó értékek az első tételben, az éles ritmus és a daktilus képlet váltakozása a második tételben biztosítja.

A hangszeres kíséret fontos tényezője a hangulati tartalom kifejezésének, alátámasztásának. A Marosvásárhelyen működő, Birtalan József alapította és vezette Székely Népi Együttes gyermek-zenekarának előadása bizonyította, hogy a mű iskolai használatra is alkalmas.

Birtalan József: Kalotaszegi népdalok

A Kalotaszegi népdalok szólóénekre és népizenekarra című alkotás bemutatója 1962-ben volt Marosvásárhelyen az Állami Ének- és Táncegyüttes ének- és zenekarának előadásában, Birtalan József vezényletével. Szólót Tóth Erzsébet énekelt.

Műfaja a szerző meghatározása szerint *népdalcsokor*. Szerkezetét tekintve öt tételből áll, hangszeres bevezetővel és átvezető részekkel az egyes tételek előtt és között.

1. Az előadói apparátus összetétele szólóének és népizenekar.

1.1. Az énekszólam

Ambitusa a tételek során *d'-d"*, *d'-d"*, *d'-e"*, *cisz'-d"*, *f'-f"*. Előadása ezért inkább mezzoszoprán hangfajnak ajánlott, amelynek a hangja ebben a fekvésben markánsabb, karakteresebb és erőteljesebb a szopránénál.

1.2. A zenekar

Összetétele tulajdonképpen a színpadi előadás kívánalmainak felel meg, a Székely Népi Együttes zenekarának mintájára. A zeneszerző nem tartja szem előtt a címnek megfelelő táji jelleget – természetesen szabad keze van, nem kell feltétlenül a népi gyakorlatot követnie. A kíséretet ilymódon az I.-II. b-klarinét, cimbalom, I.-II. hegedű(k), kontra-brácsa-cselló-nagybőgő együttese látja el.

Az *I.-II. hegedű* dallamot játszik, néhol szóló, máskor pedig *unisono*, oktávvagy más hangköz-párhuzamban. A vonós-részlegben szereplő *kontra* Pávai István leírása szerint: "A hegedű azonban nemcsak dallamhangszer, fontos ritmikai és harmóniai feladatot lát el a tánckíséretben, ha kontraként használják. Ezt a szerepet a brácsa is betöltheti [...], a lényeg az, hogy leginkább a két

vastagabb húron kettősfogások szólaljanak meg [...], biztosítva a tánchoz szükséges ritmikai alapot. [...] A 20. századi gyűjtések tanúsága szerint Erdély és a Partium területén kéthúros kontrakíséret társult a hegedűn játszott táncdallamokhoz [...], néha Kalotaszegen. [...] Ha a kéthúros kontrából kettő van jelen az együttesben, az egyik rendszerint hegedű, a másik brácsa. Gyakorlottabb zenészeknél, a városi cigányzene hatására igyekeznek úgy beosztani a fogásokat "keresztfogásokkal", hogy egymást kiegészítve, lehetőleg teljes hármas- vagy négyeshangzatok szólaljanak meg." A Kalotaszegi népdalcsokorban a kontra (kevés kivétellel) izometrikusan mozog a brácsával, és akkordkiegészítő hangközöket szólaltatnak meg.

A műben a klarinét és a cimbalom az a hangszer, amit a kalotaszegi népzenészek nem szoktak használni. A *klarinét* a 18. század végétől ismert a városi cigányzenekarokban, innen került át a falusi táncmuzsikába. Erdélyi alkalmazása inkább a Székelyföldhöz kötődik, Pávai kötetében Kalotaszeg nincs említve. A népdalcsokorban a két klarinét többnyire dallamot játszik, figuráltan rávezetve az énekszóló kezdőmotívumára, majd erősítve az énekes szólamát. Az énekszólót azonban a hegedűkkel felváltva kettőzik, erősítik – ilyen alkalmakkor a klarinétok az akkordikus kísérethez társulnak.

A cimbalom is a városi cigányzenekarokból került az erdélyi népzenébe, ahol nem akkordkíséretet, hanem dallamot játszik. A harmóniát általában csak egy-két hanggal jelzi, amelyhez vagy a prímással együtt játszott improvizációt, maga díszítette és figurálta dallamot, vagy ellenpontdallamot, vagy (terccel, szexttel, kvinttel) kettőzött, sajátos ritmikai átalakítással intonált dallamot játszik. Ezzel szemben a Kis-Szamos völgyében, a boncidai zenészeknél és Szatmár vidékén az akkordkíséret az általános. Pávai kötetében Kalotaszegről a

-

¹ Pávai 2012: 150-152. o. (kontra)

cimbalom vonatkozásában sincs említés². A *Kalotaszegi népdalok*-ban a cimbalom a vonós-részleg akkordkíséretét kettőzi.

A cselló és bőgő a hagyományos basszusszólamot játssza.

2. A hangszeres kíséret

2. 1. A kíséret ritmusa

A kíséret fontos tényezője a tempó és a ritmus, amely nemcsak a tánckíséret mellőzhetetlen eleme, hanem a hangulati tartalom leghatásosabb kifejező eszköze is. A harmonikus kíséret ritmikáját a népzenészek saját elnevezéseikkel különböztetik meg³.

Az ú.n. "lassú dűvő" két változatával találkozunk a műben: a félértékű, és az egy vonóra vett, egyenletes negyedlüktetésű lassú dűvővel.

A "gyors dűvő" nyolcadlüktetésű, amikoris két-két nyolcad esik egy vonóra.

A gyors tempójú kíséret sajátos alakja az "esztám". A képletekben a nagybőgőn játszott hangok negyedértékenként, a kontrán játszott akkordok pedig szünetekkel megszakítva a páros számú nyolcadokon szólalnak meg (1. kottapélda).

1.

2.2. Harmonikus kíséret

Pávai István a népi harmonikus kíséret általános vonásait a következőképpen foglalta össze⁴:

² Pávai 2012 alapján: 184-186 o. (klarinét), 133-139 o. (cimbalom),

³ A leírás Pávai:1993, Kontraritmus című alfejezet, 87-96 o. alapján.

⁴ Pávai 2: 1980, 25-26 o. alapján.

- A harmonizálás alapeleme a dúr hármashangzat, előfordulhatnak hiányos akkordok, ritkán moll, szűkített vagy hiányos szeptimakkordok.
 - A harmónia két alapelv szerint alakul ki.

Az első a dallamkövetés elve – a hegedűn játszott dallam pillérhangjaira épülő dúrhármasok megszólaltatása, moll jellegű móduszokban vagy lá-végű pentatóniában is. Az így létrejött akkordfűzésnek nincs más logikai indoklása, csak a dallamhangok vezérlik. Ezért ez nem tekinthető modális harmonizálásnak, még akkor sem, ha helyenként az európai műzenére jellemző kapcsolat alakul ki.

A másik elv a klasszikus zenéből ismert *funkciós vonzás elve*, a dallamkövetési elv róvására. A népi harmónia elsősorban a dallamkövetésre épül, a funkciós elv inkább zárlatok megerősítésére szolgál. A gyakorlatban a kétféle elv keveredhet és ugyanahhoz a dallamhoz többféle kíséret társulhat. Az alapelvek alkalmazása nem minden előadásban érvényesül maradéktalanul, az akkordok közé kerülhetnek a dallamtól vagy az akkordtól idegen hangok is.

A dallamtól idegen harmónia úgy is létrejöhet, hogy egy nagyobb dallamegységet egyazon akkord ismétlése kísér. Más esetben nagyobb egységre a dallamtól független sztereotip akkordváltások sora is kerülhet.

A Kalotaszegi népdalok hangszeres kíséretének alább következő bemutatásában a kíséretmódokat a népi gyakorlatra jellemző alapelvek figyelembevételével elemeztük és csoportosítottuk.

A hangszerelésben a népi gyakorlatra leginkább jellemző *kontra* és *brácsa* kettősfogásokkal *kontrázik*; itt a harmonikus kíséret akkordjainak összetevői kettesével oszlanak el, így a hármashangzatok egyik hangja megkettőződik. Akárcsak a népi gyakorlatban, itt is megfigyelhető, hogy a hangzatfűzéseknél nagyon gyakran a közös hang megtartása és a kis lépések elve érvényesül.

Dallamk.övetés

A nagybőgő a dallam főbb hangjait játssza, ehhez viszonyítva a hangzatok nagy többsége alaphelyzetű dúr hármas. A kontrán és a brácsán esetenként megfordításban elhelyezett akkordnak az alaphangja egyezik a nagybőgő hangjával. A nagybőgő szólamát véve alapul, ritkábban fordul elő szextmegfordítás, üres kvart/kvint, terc nélküli négyeshangzat, valamint olyan hangzat, amelynek a dallamhang nem az alapja, hanem terce vagy kvintje. Mivel az egyes kíséretféleségekben az akkordok metrikai elhelyezése állandó, viszont a dallamban ugyanazokra a pontokra nem mindig a főbb hangok kerülnek, az akkord hamarabb vagy később is megszólalhat.

A dallam vonalát a klarinétok és hegedűk is gyakran követik, míg a vonósrészleg helyenként imitálja a dallamot.

A dallamkövetés elve található: a mű II. tételében, ahol a dallam utótagjában a klarinétok és I. hegedű erősíti az énekszólamot (2. kottapélda); az V. tétel második-harmadik versszakában az I.-II. hegedű erősíti az énekszólót (3. kottapélda).

A kíséretritmus az I. tétel hangszeres utójátékában, a III. tétel énekszólós utótagjában (4. kottapélda) félértékű lassú dűvő; a III. tétel második szakaszában és

hangszeres utójátékában (5. kottapélda, a második szakasz utótagja és hangszeres utójáték a 82. ütemtől) és a IV. tétel második-harmadik versszakában egy vonóra vett, egyenletes *negyedlüktetésű lassú dűvő*; az I. tétel hangszeres előjátékában, a III. tétel hangszeres előjátékában és énekszólós előtagjában, és V. tételben *esztám* (6. kottapélda).

A II., *Parlando* tételben a mélyvonósok az énekszólóhoz viszonyítva egy ütem késéssel imitálják a dallamot; a IV. tétel előtagdallama pedig *ostinato*-szerűen imitálva vonul végig a zenekar hangszerein (7. kottapélda, a 86. ütemtől a tétel hangszeres bevezetője és a IV. tétel előtagdallama).

A Kalotaszegi népdalok hangszeres kíséretének elemzéséből kiviláglik, hogy a zeneszerző nem tartotta ugyan szem előtt a címnek megfelelő táji jelleget, a népi gyakorlatra jellemző elveket azonban alkalmazta a harmonizálásban: a

dallamkövetést, és a harmonikus kíséret ritmusában jelenlévő háromféle "dűvő"-t.

A műben feldolgozott öt népdal lelőhelyéről, valamint a felhasznált forrásról (közlemény vagy adatközlő) a kézirat nem tartalmaz adatokat; a tájegységre vonatkozóan csupán a főcímből lehet következtetni. A dalok azonosítása céljából a szakirodalomban közölt változatokat vagy rokon típusokat használtuk fel. Az összehasonlításból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mind az öt dallam Erdélyben általánosan elterjedt dallamtípusnak valamilyen módon átalakult rokona és az öt közül csak az I. és III. tétel dallamának van kalotaszegi gyűjteményben közölt változata.

3. A tételek dallamai és a kíséret

Az I. tételben feldolgozott *Hej, tiszta búzát.....* szövegkezdetű dal előadásmódja *Giusto (Csárdás).* A dallamstrófa négysoros, A B B A szerkezetével új stílus-mintájú népies dalként azonosítható⁵. Hangsora *lá*-végű pentaton. A kadenciarendben, az újstílusban tipikus 5 főzárlat helyett b3 van. A szöveg sorméretének és ritmusszerkezetének képlete 11 szótagú, amely a szélső sorokban *Hej* indulatszóval bővül 12 szótagra: A középső sorok 2 x 4/4-es képletétől eltérően, a szélső sorok ritmusképlete váltakozó ütemű: 4/4 + 2/4+4/4.

A népdalcsokor első, *d-moll* hangnemű tételét *Giusto (Csárdás)* előadásmódú hangszeres előjáték indítja: az első feldolgozott népdal teljes dallamstrófáját előlegezi, kétütemnyi szinkópált vonóskíséret fölött a klarinétok figuratív bevezetőjével. A dallamot az I.-II. hegedű és I.-II. klarinét oktávpárhuzamban játssza. A kísérő hangszerek egymást egészítik ki: a mélyvonósok *unisono*,

-

⁵ Olosz-Almási: 1969, 67 sz., 374. o. jegyzet

félértékű basszusdallamát esztám ritmusban egészíti ki a kontra és brácsa, akkordjaikat a cimbalom erősíti (8. kottapélda).

8.

A népdal két szakasszal kerül feldolgozásra. Az énekszóló belépésétől, a mélyebb fekvésű előtag dallamát csak a II. klarinét, a magasabb fekvésű utótagét

mindkét klarinét erősíti. A hegedűk a második dallamsort negyedértékekben, a harmadikat esztám (kontratimpes) ritmusban, a negyediket *unisonó*ban erősítik.

Az énekszóló két szakasza között a dallam utótagjának hangszeres feldolgozása szól – amely az ismétlés után a tétel utójátéka is egyben. A dallamot az I.-II. klarinét és I.-II. hegedű hozza, a vonósok lassú dűvőben kísérnek. A klarinét(ok) a tétel minden sorkezdő hangjára felfutó figurációval vezetnek, ehhez társulnak a hegedűk oktávpárhuzamú felhajló figurációi. A seconda voltá-t háromütemnyi, Parlando rubato (váltakozó 2/4, 3/4, 2/4 ütemű) átvezetés követi, megerősítve a d-moll hangnemet, amely a II. tétel során nem változik.

A II. tételben feldolgozott *Búsulj, rózsám, mer' én sírok.....* kezdetű dal szövege *keserves*, előadásmódja *Parlando*. A beszédszerű ritmust a nyolcadértékek sora és a meghosszabbított záróhangok jelzik. A *lá*-pentaton alaphangkészletben csak átfutó vagy váltó hangként jelenik meg a *fá* és *ti* fok; a kadenciarend 5 b3 b3 1. A dallamsorok recitáló jellege, az ereszkedő dallamvonal és a pentaton alaphangkészlet szerint a dallam a pentaton recitáló stílushoz sorolható⁶.

A II. tétel *Espressivo* előadásmódú hangszeres előjátékkal indul. A népdal kötetlen ritmusát a feldolgozásban 2/4 és 3/4-es ütemek váltakozása tükrözi, a 8 szótagos versszerkezet 4+4 szótagos metrikai tagolásának megfelelően. A brácsa és a mélyvonósok tartott hangjai fölött az I.-II. hegedűk (egymáshoz viszonyítva kvart) és kontra (a II. hegedűhöz képest terc) párhuzamában elhangzik a teljes dallam. A második dallamsortól a klarinétok tercpárhuzamban, míg a cimbalom negyedmozgású akkordokkal társul a kísérő hangszerekhez. Az előjáték utolsó ütemével, egybeeséssel indul az énekszóló, melynek két versszaka egymás után következik.

-

⁶ Közeli változata a szakirodalmi forrásokban nem található.

A mélyvonósok az egybeesés miatt egy ütem eltolódással, *unisonó*-ban imitálják a dallamot – az előző tételhez viszonyítva ez új aspektusa a feldolgozás módjának (lásd a 2. kottapéldát). Az utolsó dallamsortól kezdve azonban, ugyancsak *unisono*, visszatérnek az akkordalapot képező basszusdallamukhoz.

A második dallamsortól a két klarinét erősíti az énekszólót, felhajló figurációval vezetve a sorkezdő hangokra. A harmadik dallamsortól az I. hegedű is társul hozzájuk, míg a II. hegedű, tartott hangjaival, az akkordikus kíséretben vesz részt. A második szakasztól felcserélődnek a szerepek: a klarinétok tartott hangjai kerülnek az akkordikus kíséretbe, míg az I. és II. hegedű szólója erősíti az énekszólamot.

A tétel háromütemnyi zárórészében *pp*-ig halkuló, klarinétok-kontrabrácsa-cselló *d-á* tartott hangjai alatt a bőgő szólója zárja a dallamot és a tételt.

A II. tételnek a *Parlando* előadásmód miatt nincs pregnáns, kötött ritmusú kísérete: mint láttuk, a mélyvonósok imitálnak. A hosszan kitartott (néhol akár kétütemnyi) hangok miatt elvész a táncjelleg.

A III. tétel *Kinek nincsen szeretője* szövegkezdetű dalának előadásmódja *Ginsto*. A négysoros, *lá*-pentaton dallam 8 b3 4 1 kadenciarendje és ereszkedő dallamvonala alapján a régi stílusba tartozik. A négy nyolcad majd négy negyed lüktetésű ritmusképlet váltakozása az első három dallamsorban a 8 szótagú szövegsor 4+4 metrikai tagolását követi és 2/4 + 4/4-es váltakozó ütemekbe illeszkedik. A negyedik dallamsor ritmusa metrikailag átrendeződik: a 2 x 4/4-es ütemben a szótagok 6+2 tagolással oszlanak el, így a záróütem két félértéket foglal magába. A műben feldolgozott öt dallam közül ennek van kaloszegi gyűjteményben is közölt változata⁷.

-

⁷ Olosz-Almási: 1961, 70 sz.; csíki változat Kodály: 1971, 66 sz.

A III. tétel hangneme is *d-moll*, és a *Giusto (Feszes csárdás)* tempójelzésétől a népdalcsokor végéig marad a feszes ritmus.

Ezúttal is hangszeres, egy szakasznyi előjátékkal indul a tétel, és utolsó ütemével, egybeeséssel kezdetét veszi az énekszóló. A dallam két szakasszal kerül feldolgozásra, a második megállás nélkül követi az elsőt. A tételt a dallam utótagjának hangszeres változata zárja. Az előjátékban az I.-II. klarinét *unisonó*ban, az I.-II. hegedű pedig oktávpárhuzamban hozza a dallamot. Az énekszóló első versszaka alatt az I. klarinét és I. hegedű felváltva erősíti a dallamot.

Az I. klarinét és I.-II. hegedű oktávpárhuzamú, nagy figurációs átmenete vezet a második szakaszra (lásd a 4. kottapélda utolsó ütemét). A szakasz végéig azonban csak a klarinétok erősítik a dallamot, hangjainak figuratív díszítésével. A cimbalom mindenütt akkordokat játszik.

A tétel előjátékával kezdődően visszatér az esztámos (kontratimpes) kíséret. Az énekelt dallam utótagjával kezdve a vonós-részleg félértékű lassú dűvőt játszik, majd a második versszakkal az egymás utáni két lüktetést egy vonóra vett, egyenletes negyedlüktetésű lassú dűvőre váltja.

A *d-moll* tétel pikárdiai terces *d*-akkordon zár.

A IV. tétel Più mosso tempójelzésű, Az én uram kóbori... szövegkezdetű dallamának hangsora természetes moll, de a főhangok és a b3 b3 b3 1 kadenciarend a régi stílusú pentaton dallamokkal rokonítja. Az A A B C szerkezetű szakasz előtagjában a két hétszótagú sor ritmusa negyedlüktetésű, míg az utótagban, mindkét sor első ütemében a ritmus a negyedek felbontásával, a dallam pedig körülírásokkal a 11 szótagú verssorok méretére bővül. Ilyen módon átalakult formában nem találtunk publikált változatot⁸.

A IV., *d-moll* tételt negyedértékű szünet után rövid hangszeres rész, háromütemnyi akkordikus kíséret indítja. Az I.-II. klarinét és I.-II. hegedű

umisonó-ban, egymáshoz viszonyítva szext hangközben előlegezik a feldolgozott dallam ereszkedő első sorát. A kontra félütem, majd a brácsa-cselló ismét félütem eltolódással imitál (lásd a 7. kottapéldát).

Az első szakasz előtagjának kíséretében a hangszerek folytatják az akkordkíséretet, ugyanakkor megtartják az imitációs szerkesztésmódot: I.-II. II. klarinét+brácsa, I. hegedű+kontra, hegedű+cimbalom+cselló, klarinét+bőgő belépésével. A második és harmadik versszakot hangszeres átvezetőrész választja el egymástól, melynek zenei anyagát a dallam utótagja képezi. A *prima volta attacca* visszavezet a harmadik versszakra, míg a *seconda volta* két üteme átvezet az V. tételhez. Az ismételt, két versszaknyi énekelt dallam ugyan azonos az első versszakéval, de a kíséret megváltozik: lassú dűvőbe megy át, amelynek az egyenletes, negyedelt lüktetése a kétszeri vonóhúzás miatt lassúbb, vontatottabb hatást kelt, mint az előzőleg használt egyenletes negyedlüktetéses kíséreté. Az ismétlőjel közzé tett versszakokban az énekszólót a klarinétok *unisonó-*ban majd oktávpárhuzamban, az I. hegedű néhol az akkord hangjait játssza nyolcadokban, máskor a II. hegedűvel *unisono*, ismét máskor oktávpárhuzamban, figuráltan erősíti a dallamot. A cimbalom végig akkordokkal kísér. A seconda voltá-ban a vonós-részleg szinkópált hosszú értékei fölött a klarinétok és hegedűk figurációi élénkítik a tempót.

A *d-moll* tétel ezúttal is pikárdiai terces *d-*akkordon zár.

Az **V. tétel** tempójelzése hiányzik a partitúrából, a ritmusszerkezet alapján szintén kötött, *Giusto* előadásra lehet következtetni. A dúr hangsorú, *Ágos bogos magos ember* szövegkezdetű dallam első két sorában egy idegen eredetű, a népies dalokhoz sorolt dallam elemei ismerhetők fel, de az utótag teljesen más. A

⁸ Rokon, izometrikus dallam Kodály: 1971, 54 sz., Csíkból.

ritmusszerkezet is változott: az összevethető dallam ritmusa négy nyolcad+négy negyed; a feldolgozott dallam soraiban az utolsó két hang félértékű⁹.

Az F-dúr V. tétel – bár nincs kiírt tempójelzése –, jellege alapján Ginsto előadásmódot igényel. Az előzőkhöz képest a kétszeresére gyorsult lüktetést a kíséret esztámra váltott ritmusa jelzi: a mélyvonósok negyed mozgása fölött a kontra+brácsa esztámmal harmonizál. A klarinétok unisonó-ban erősítik a dallam előtagját (lásd a 6. kottapéldát), majd figurációkkal díszítve az utótagot. A cimbalom – a tétel minden szakaszánál – a dallam előtagját (1-2. dallamsor) negyedlüktetésű akkordokkal kíséri. Az utótagoknál viszont, a harmadik dallamsor kíséretében nyolcadlüktetésű, egy vagy két oktávnyi ugrásokra vált át (lásd a 6. kottapélda 5. ütemét); a negyedik dallamsornál visszatér a negyedlüktetésű akkordkíséret. Ez a kétütemnyi váltakozás frissítőleg hat az egyébként ritmikailag monoton kíséretben. Lineárisan nézve, a cimbalom basszushangjai, mind az akkordikus, mind az oktávugrásos részben, pontosan egyeznek a nagybőgő szólamával. Az V. tétel során az I. hegedű divisi-je arra utal, hogy a mű előadásakor két vagy több hangszer látta el a szólamot.

A második-harmadik versszak előtagjában a hegedűk oktávpárhuzama, majd *unisonó*-ja erősíti az énekszólót, míg a klarinétok figuráltan írják körül a dallam hangjait. A vonós-részleg akkordkísérete gyors dűvőre vált. A tételt a negyedik versszak és ismétlése zárja. A dallamot az I.-II. hegedűk oktávpárhuzamban és a klarinétok *unisonó*-ban hozott figurációi erősítik. A kíséretben a mélyvonósok negyed mozgása fölött a kontra+brácsa ismét esztámmal harmonizál. Ismétléskor (a 139. ütemtől) az előtagot a hangszerek játsszák, az énekszóló csak az utótagtól kapcsolódik be – így a teljes előadói apparátus zárja a népdalcsokrot.

⁹ Kerényi 1961: 201. sz.; Bartók (1924): 187. sz., a jegyzetben cseh és szlovák változatokat említ; ugyanaz a csíki adat közölve Kodály 1971: 254. sz. és MNTK IV.: 82. típus.

Következtetések

A Kalotaszegi népdalok szólóénekre és népizenekarra című alkotás műfaji meghatározása népdalciklus, melyben a II. tétel parlando, a többi táncdallam.

Hangszerelése a színpadi előadás elvárásainak, illetve a Székely Népi Együttes zenekara támasztotta igényeknek felel meg.

Formai felépítése fűzérszerű: öt tételében öt dallam kerül feldolgozásra, melyek hangneme (első és második) *d-moll*, (harmadik és negyedik) *d-moll* (pikárdiai terccel), és (ötödik) a párhuzamos *F-dúr*.

A tételekben a dallamok két, két, két, három, és öt szakasszal kerülnek feldolgozásra. Közülük az I., II., és III. tételben az énekszóló versszakait a teljes dallam hangszeres feldolgozása előzi meg, mint *előjáték*. Az I., III., és IV. tételben pedig a dallam utótagja képezi a hangszeres *utójáték* anyagát. Ezek a hangszeres részek mintegy keretbe foglalják az énekelt dallamot.

A népdalciklus dallamainak feldolgozása általában homofon szerkesztésű, néhol polifon és heterofon részekkel (bizonyos mértékig, de nem következetesen). A kíséretben Birtalan alkalmazza a kalotaszegi népi hangszeres együttesek játékmódját, ami főleg a ritmikai kíséretben nyilvánul meg.

A tételek tempója: *Giusto (Csárdás*), *Parlando, Giusto (Feszes csárdás*), *Più mosso* (tehát marad a *Giusto*, csak gyorsabb tempóban), és *Giusto* jellegű zárótétel. Említést érdemel, hogy a III. tételtől kezdődően a tempók gyorsulnak, az utolsó a leggyorsabb, amely a szvitre jellemző szerkezet.

A kötetben felhasznált könyvészet és rövidítések

Bartók (1924)

Bartók Béla: *A magyar népdal*. In: *Bartók Béla Összegyűjtött Írásai*. Közreadja Szőllősy András, Zeneműkiadó, Budapest, 1966.

Bárdos 1979

Bárdos Lajos: Modális harmóniák. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

Domokos 1941

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Kolozsvár, 1941.

CsNz

Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: *Csángó népzene II*. Editio Musica, Budapest, 1961.

Faragó-Jagamas 1954

Faragó József – Jagamas János: *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiakó, Bukarest, é.n. (1954).

Herțea-Almási

Herțea-Almási: 245 Melodii de joc – Népi táncdallam – Tanzmelodien. Népi Alkotások Háza, Marosvásárhely, 1970.

Jagamas János – Faragó József: Romániai magyar népdalok, Kriterion, Bukarest, 1974.

Jagamas János: Magyaró énekes népzenéje. Kriterion, Bukarest, 1984.

Járdányi I.

Járdányi Pál: Magyar népdaltípusok, I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Kallós 1971

Kallós Zoltán: Balladák könyve. Kriterion, Bukarest, 1971.

Kallós 1973

Kallós Zoltán: Új guzsalyam mellett. Kriterion, Bukarest, 1973.

Kerényi 1961

Kerényi György: Népies dalok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Kodály 1971

Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos, Zeneműkiadó, Budapest, 1971.

Lajtha László: Széki gyűjtés. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1954.

MCs

Moldvai csángó népdalok és népballadák. Szerk. Faragó József – Jagamas János, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bukarest, é.n. (1954).

MM

Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Kolozsvár, 1941.

MNT III. Lakodalom

A Magyar Népzene Tára, III. kötet. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.

MNT IV. Párosítók.

A Magyar Népzene Tára, IV. kötet. Sajtó alá rendezte Kerényi György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

MNT VIII

A Magyar Népzene Tára, VIII. kötet. Sajtó alá rendezte Vargyas Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

MNTK I-IV

A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendezve – Dobszay László és Szendrei Janka munkája. Magyar Tudományos Akadémia, Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.

Olosz-Almási 1969

Olosz Katalin – Almási István: *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

Pávai István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993.

Pávai 1995

Pávai István: *Jajnóta-szerű dallamstrófák a moldvai magyar népzenében*. In: Zenetudományi Dolgozatok, Budapest, 1995-96, 295-320.

Pávai 2012

Pávai István: Az erdélyi magyar népi tánczene. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2012.

RMNd

Romániai magyar népdalok. Közzéteszi Jagamas János és Faragó József, Kriterion, Bukarest, 1974.

Szenik Ilona: Népzenetudományi jegyzet. Magyar és román népzene. Kolozsvár, 1998.

Szenik: 1998

Szenik Ilona: *Adalékok a bővültsoros dallamok kérdéséhez*. In: Zenetudományi Írások, Kriterion, Bukarest – Budapest, 1998.

Kotta

Birtalan József: *Lassú és gyors – Két népdal vegyeskarra (Doină și joc*). Prelucrare pentru cor mixt, Colectia "Dalgyűjtemény", Editura Didactică și Pedagogică, Bucuresti, 1958.

Birtalan József: *Cîntece de nuntă Cor de femei – Lakodalmas énekek Nőikarra*. Editura muzicală, București, 1976.

Birtalan József: *Elment az én rózsám (Dusu-mi-s-a dorul*). Editura Muzicală, București, 1988.

ISBN: 978-973-595-813-8

ISBN: 978-973-595-814-5

ISBN: 978-606-10-1440-8

ISBN: 978-606-10-1441-5

